

Biuletyn programu edukacyjnego *Bocian*

Nr 1/2003 (37), marzec 2003

PTPP „*pro Natura*”
www.eko.org.pl/bocian
www.bociany.pl

Szanowni Państwo!

Wraz z nadejściem wiosny szykujemy się do kolejnego sezonu obserwacji, witamy powracające z zimowisk bociany, często w napięciu czekając czy zajmą znane nam gniazda. Wyciągamy z szuflady terenowe notatniki lub zakładamy nowe, jeśli w tym roku rozpoczyna się nasza przygoda z bocianami. Przed nami pięć miesięcy, podczas których będziemy cieszyć się z obecności naszych biało-czarnych skrzydlatych „sąsiadów”, śledząc ich losy, poznając zwyczaje, a w razie potrzeby służąc pomocą. Kiedy z końcem lata ponownie je pożegnamy będziemy bogatsi o szereg nowych obserwacji i doświadczeń, które jak co roku zostaną zgromadzone, podsumowane i zaprezentowane w biuletynie informacyjnym programu edukacyjnego „Bocian”.

W numerze, który oddajemy w Państwa ręce, znajduje się podsumowanie wyników zebranych w roku 2002 oraz prezentacja rozmaitych działań podejmowanych przez szkoły biorące udział w programie. Pół roku trwało analizowanie materiałów, które już od września ubiegłego roku napływały do naszego biura. Raporty i wyniki wpisywano na bieżąco do komputerowej bazy danych. Wszelkie załączone materiały gromadzone przez kilka miesięcy utworzyły sporych rozmiarów górę pełną niespodzianek. Biorąc do ręki kolejne listy, sprawozdania, zdjęcia czy rysunki przenosiłam się na chwilę do tych miejsc, w których powstały i miałam wrażenie jakbym znała osobiście ich autorów. Proszę pamiętać, że zamieszczone w biuletynie ilustracje czy podane przykłady podejmowanej aktywności (których dobór był w dużym stopniu kwestią przypadku) to jedynie częśćka tego czego dokonaliście w minionym roku. Dlatego proszę, niezależnie czy Wasza Szkoła została wymieniona w biuletynie czy też nie, czytając kolejne rozdziały mieć pewność, że jesteście jego współtwórcami.

Pragnę serdecznie podziękować za zaangażowanie wszystkim nauczycielom, uczniom i innym osobom, które włączyły się w realizację programu. Słowa wdzięczności kieruję do sponsorów wspierających małe i duże działania prowadzone przez szkoły dla ochrony bocianów, a w sposób szczególny pragnę podziękować Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, bez pomocy którego nasz projekt nie mógłby się rozwijać.

Wszystkim Państwu życzę interesującej lektury

Dorota Szulc-Guziak
Koordinator Programu Edukacyjnego „Bocian”

Przyjemne z pożytecznym

„Dzieci bardzo żywo reagowały na bezpośredni kontakt z bocianami, czekały cierpliwie, aż bocian się odwróci, a największą nagrodą był bociani klekot.”

Małgorzata Stawińska, Szkoła Podstawowa nr 4 w Gryficach (woj. zachodniopomorskie)

„Ponieważ prowadziłam obserwację gniazda, mogę powiedzieć w swoim imieniu, jak również koleżanek i kolegów, że tego typu praca bardzo nas zainteresowała – poczulimy się prawie jak młodzi naukowcy. Przy tej okazji bardzo wiele dowiedzieliśmy się o bocianach, a zarazem sami odkryliśmy wiele tajemnic związanych z ich życiem i biologią. Niektórzy z nas wcześniej nie przypuszczali, że zdobywanie informacji o tych ptakach może być tak fascynujące.”

Kinga Czajkowska z kl. IIb Gimnazjum w Kobylinie Borzymach (woj. podlaskie)

Młodzi obserwatorzy bocianów co roku penetrują okolice swego miejsca zamieszkania w celu obserwacji gniazd i żerowisk tych ptaków. Duża część uczniów, zwłaszcza starszych, kontroluje powierzchnię całej gminy bądź kilku miejscowości, chętnie używając rowerów jako środka transportu. W minionym sezonie bardzo popularne były jak co roku rajdy rowerowe połączone z obserwacją bocianów.

„Możliwość udziału w programie jest motywująca szczególnie dla osób przygotowujących się do egzaminu na kartę rowerową! Wyjazdy stwarzają wspaniałą okazję do integracji uczniów z różnych klas, a rowery na jakich jeżdżą dzieci dają wiele okazji do wspólnego rozwiązywania problemów.”

Anna i Paweł Bayer, Szkoła Podstawowa w Płowężu (woj. kujawsko-pomorskie)

Wielu uczniów chętnie podejmowało się obserwacji pojedynczego gniazda przez cały sezon. Jest to zadanie wymagające cierpliwości, przynoszące jednocześnie sporo satysfakcji. Z prowadzonych dzień po dniu notatek powstają wraz z upływem miesięcy cenne dzienniki obserwacji. Młodzi obserwatorzy przywiązują się do „swych” bocianów, czego dowodzą uczniowskie zapiski, często wzruszające, pełne troski i żalu jeśli bocianom się nie powiodło i pełne niekłamanej radości jeśli wszystko układało się dobrze. Zapisy te charakteryzują się zaangażowaniem i ciekawością „bocianiego świata”. Mateusz Szast - uczeń III klasy Publicznego Gimnazjum w Rudniku nad Sanem, który przyczajony

Okładka dziennika obserwacji niezwykle cierpliwych i wytrwałych młodych ludzi ze Szkoły Podstawowej w Woli Zgłobieńskiej (Daniela, Natalii i Edyty), którzy już w zimie postanowili obserwować konkretne gniazdo i od końca lutego codziennie przez półtora miesiąca, mimo braku skrzydlatych lokatorów, kontrolowali swe gniazdo, wierząc, że boćki się pojawią i nie chcąc przegapić daty ich przylotu. Ich cierpliwość została nagrodzona i w połowie kwietnia bociania para pojawiła się w gnieździe. W sierpniu, po odlocie bocianów obserwatorzy napisali: „Nasza przygoda z bocianami się nie skończyła, będziemy obserwować bociany za rok, dwa, pięć czy też więcej lat. Obiecujemy, że nam na pewno to się nie znudzi.”

Dla wielu uczniów obserwacja gniazd bocianich stanowi element codziennego życia. Zdjęcie nadesłane ze Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Wartubiu (woj. kujawsko-pomorskie).

w krzakach zdołał z odległości 2 metrów obserwować żerujące bociany, tak opisał w notatkach jedno z wielu swoich spostrzeżeń: *„Przy obserwacji zauważyłem dużo istotnych cech m.in. bocian startuje tylko pod wiatr, podczas lotu szyja wyciągnięta do przodu – trochę pochylona. Przed wzniesieniem się podskakuje kilka razy.”*

Agnieszka Kopczevska z Publicznego Gimnazjum nr 1 w Łomży, która obserwowała parę bocianów: Kajtka i Kaję, zanotowała m.in. *„Pojawiła się samica. Zdziwiłam się bo nie przyniosła nic w spiczastym dziobie. Nagle otworzyła go i po kolei wypluła pokarm i rozdawała maluchom.”*

Na podstawie zapisów prowadzonych przez uczniów podczas wakacji, wypełniane były zbiorcze formularze, które nauczyciele wysyłali jesienią do PTPP „pro Natura”. W wielu szkołach powstały także ilustrowane zdjęciami sprawozdania opisujące sytuację bocianów w danej gminie. Dla przykładu uczniowie z kl. IIc Szkoły Podstawowej nr 5 w Chełmie wykonali album „Bocian biały w naszych oczach”. Staranne opracowania zawierające obok informacji o gniazdach również prezentację podejmowanych działań nadesłały między innymi: Szkoła Podstawowa w Hańsku, Gimnazjum w Ostrowku, Publiczne Gimnazjum w Jankowicach, Publiczne Gimnazjum w Stawigudzie. Szkoła Podstawowa im. św. Stanisława Kostki w Lesznie k/Przasnysza prowadzi album „Bocian”, który w roku 2002 został wzbogacony o zdjęcia i relacje z Obozu Harcerskiego w Rutce, zorganizowanego pod hasłem „Wakacje z bocianem”. Piękne opracowanie ilustrowane zdjęciami przygotował Marcin Kleingartner z kl. III Publicznego Gimnazjum w Krempnej. Gimnazjum w Lyskach nadesłało opracowanie Wojtka

Pytlika z kl. Ia pod tytułem „Dookoła Wojtek, W koło Macieju” czyli nasze polskie bociany”, a Zespół Kształcenia i Wychowania w Szymbarku dzienniki obserwacji, opracowania i albumy wielu swoich uczniów. Szkoła Podstawowa w Witoszycach nadesłała opracowania: „Bociany i ich przytulne gniazdko” Joanny Radłowskiej kl. IV a oraz „Szlakiem bocianich gniazd...” Ferie 2003 Moniki Maćkowiak

Jowita Buząła uczennica kl.VI Zespołu Szkół w Starej Łubiance w ciekawy i dowcipny sposób opisała perypetie bocianie rodziny. Wcieliła się w postać boćka Kle-mensa, który w swym dzienniku opisuje wydarzenia jednego roku życia, które dzieli z żoną Kle-mentyną, a z czasem ze swym potomstwem: Kle-ofasem i Kle-opatrą.

Obserwacje bocianów były dla wielu młodych ludzi okazją do przyjemnego i pożytecznego spędzenia czasu, a także sposobem na przeżycie wakacyjnej przygody. Prócz zebrania cennych informacji, które po przesłaniu do PTPP „pro Natura” zasilają rozbudowywaną z roku na rok bazę danych, uczniowie zdobyli sporo ciekawych doświadczeń i praktycznej wiedzy, poznali lepiej swoją okolicę i nawiązali nowe znajomości.

Wakacyjne wycieczki rowerowe po okolicy są doskonałą okazją do prowadzenia kontroli gniazd bocianich. Zdjęcie nadesłała szkoła Podstawowa w Lubichowie (woj. pomorskie).

Oczy i uszy otwarte

„Spotykamy się z dużą życzliwością osób dorosłych – właścicieli gospodarstw, gdzie znajdują się gniazda bocianie. Chętnie z nami rozmawiają i dzielą się swoimi uwagami na temat „rodzin bocianich.”

Lidia Łączak, Gimnazjum w Besku (woj. podkarpackie)

Bardzo ważnym elementem prowadzenia obserwacji bocianów są wywiady z gospodarzami. Od właścicieli posesji, na których zlokalizowane są gniazda, można dowiedzieć się o wielu ciekawych faktach z życia bocianie pary, często uzyskać szczegółowe informacje na temat efektu lęgu w poprzednich latach oraz poznać rozmaite historie.

Jeśli podczas kontroli gniazda obserwator trafi na deszcz lub silny upał, może mieć poważne kłopoty z określeniem liczby młodych. Te bowiem przysiadają na gnieździe

i stają się zupełnie niewidoczne, podobnie jak wtedy gdy coś je wystraszy. W takiej sytuacji pomocni mogą okazać się właściciele posesji, którzy widzą młode ptaki codziennie, często gdy stoją na gnieździe. Zdarza się, że mimo obecności bocianów w swym obejściu, gospodarze nie są w stanie pomóc:

„Nie można było określić dokładniej liczby młodych ponieważ podczas obserwacji młode siedziały na gnieździe a gospodarz nie prowadził obserwacji”

uczniowie Liceum Ogólnokształcącego im. Bohaterów Grunwaldzkich w Pasłęku (woj. warmińsko-mazurskie)

Niesamowitą opowieść usłyszał, podczas swych kontroli, Przemysław Sadowy z kl. II LO w Nowym Sączu: *„W roku 1999 jeden z młodych bocianów wpadł do komina pobliskiego budynku.(...) Właściciel wszedł do komina bocznym otworem do usuwania sadzy (...), z pomocą ekipy strażackiej wyciągnął „czarnego” bociana białego z komina. Bocian pomimo tego odleciał ze swoim stadem.”*

Tak leżących młodych w gnieździe kontrolujący nie widzi z dołu, dlatego dopiero rozmowa z mieszkańcami lub powtórna kontrola pozwala określić ich liczbę.

Zwykle gospodarze odnoszą się z sympatią do młodych

ludzi, którzy pytają o bociany. Maria Tworek ze Szkoły Podstawowej nr 2 w Białobrzegach pisze w swym liście: *„Uczniowie nawiązują przyjaźnie z właścicielami posesji, na których znajdują się bocianie gniazda. Wszędzie są życzliwie przyjmowani, zwłaszcza przez ludzi starszych, którzy niejednokrotnie częstują owocami i słodyczami młodych obserwatorów przyrody”*

Zwłaszcza od osób starszych, można usłyszeć wiele ciekawych informacji dotyczących losów gniazda.

„Jest to najstarsze gniazdo bocianie w okolicy, powstało ono w 1921 roku na budynku mieszkalnym- dach pod strzechą. Przeniesiono je w 1975 na budynek inwentarski.”

Teresa Rathsmann-Ziemiańczyk, Szkoła Podstawowa w Sosnowce (woj. kujawsko-pomorskie)

Informacje na temat historii gniazd czy roku ich powstania to ciekawe i ważne uzupełnienia podstawowych danych zbieranych podczas kontroli. Zwłaszcza istotne są wszelkie zmiany położenia gniazd na skutek ich zniszczenia lub działań człowieka, np. gdy rozbiórka budynku zmusza właściciela do przeniesienia „bocianiego domu” na drzewo. Zawsze należy pamiętać aby zaznaczyć taki fakt na formularzu, nawet jeśli zmiana położenia gniazda dokonała się w obrębie tego samego obejścia. Istotne jest również podawanie przyczyn zniszczenia gniazd, które istniały jeszcze rok wcześniej, a których w następnym sezonie nie odnajdujemy.

Właściciele żerowisk bocianich z różnym nastawieniem traktują dociekliwych obserwatorów przyrody, którzy chcą dowiedzieć się bardzo wiele zarówno o sposobie gospodarowania gruntem, stosowanych środkach ochrony roślin i nawozach jak też planach na przyszłość. Tam gdzie żerowisko należało do rodziców ucznia bądź do sąsiadów nie było kłopotu z przeprowadzeniem wywiadu.

Historia wielu gniazd przeplata się z historią ludzi, wiele faktów z życia bocianów trafia do rodzinnych opowieści, a ptaki są traktowane jak członkowie rodziny. Fot. Marta Szmyt z Gimnazjum nr 3 w Koszalinie.

Co wynika z obserwacji?

W roku 2002 otrzymaliśmy ponad 11100 obserwacji z czego ponad 9400 dotyczyło gniazd bocianich. Prawie 1700 dotyczyło miejscowości, w których nie wykryto gniazd bocianich. Wszystkie nadesłane wyniki dostarczają ważnych informacji, a z roku na rok coraz więcej obserwatorów wyrusza w teren. Dzięki nim jesteśmy w stanie, jak mało który kraj na świecie, co roku ocenić w jakiej kondycji znajduje się nasza populacja bociana białego.

Kontrole prowadzone w grupie dają świetne efekty i mobilizują do aktywności. Zdjęcie nadesłała Szkoła Podstawowa Łukom (woj. wielkopolskie)

Jak wiodło się polskim boćkom w minionym roku? W początkach kwietnia 2002 roku odbieraliśmy wiele telefonów od zaniepokojonych osób donoszących, że znacznie większa liczba gniazd niż zwykle pozostaje pusta. Rodziło się pytanie co się stało z bocianami? Opóźnienie w przylocie trwało, zaniepokojeni obserwatorzy dzwonili aż do końca kwietnia, kiedy nadleciała ostatnia „bociania fala”. Jak się okazało, mimo obaw, procent niezajętych przez bociany gniazd (11%) nie był w tym roku wcale większy niż w poprzednich sezonach. Więcej natomiast gniazd niż zwykle zajmowały pojedyncze ptaki, pary które przebywały w nich krótko oraz te, które nie składały w tym roku jaj. Prawdopodobnie z powodu późniejszego przylotu bocianów do wielu gniazd, większej liczbie par (12,7%) nie udało się wychować młodych. W niektórych gniazdach obserwowano ptaki, które dopiero w połowie sierpnia wykonywały pierwsze loty,

Para ptaków zajmująca gniazdo to upragniony widok nie tylko dla obserwatorów ale także dla właścicieli posesji.
Fot. Szkoła Podstawowa w Stawigudzie (woj. warmińsko-mazurskie).

podczas gdy większość młodych osiąga ten poziom rozwoju miesiąc wcześniej. Niektóre z tych spóźnionych par, potrafiły wyprowadzić młode, jak na przykład para obserwowana w województwie podlaskim przez uczniów ze Szkoły Podstawowej w Mścichach. Przyłot pierwszego z ptaków odnotowano 16.05, a drugiego dopiero 21.05, pierwszy lot młodego boćka odbył się 15.08, a odlot młodych i ich rodziców nastąpił 30 sierpnia.

W jednym z formularzy nadesłanych przez Gimnazjum w Słońsku (woj. lubuskie) czytamy:

„para z Jamna nr 12 - 22.08 młode jeszcze nie latały, ale zdążyły odlecieć we wrześniu”

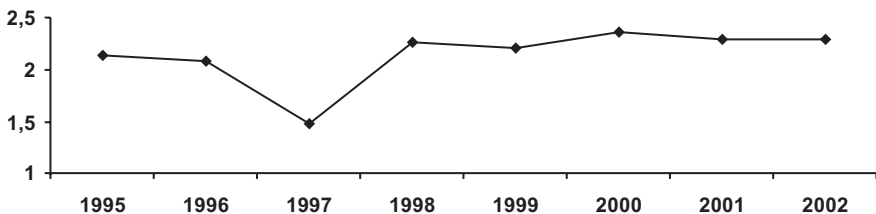

Zdarzały się też bociany, które pozostawiły swe dorastające pisklęta:

„Ptaki karmią jedno pisklę, które jest drobne i słabe. W dniu ponownej kontroli (14.08) pisklę stoi na dachu, jeszcze nie próbowało latać. Gospodarze przewidują, że może nie odlecieć. 10.10.2002 r- bociek odleciał z żurawiami. Rodzice zostawili boćka i odlecieli w końcu sierpnia”

Barbara Gralczyk, Szkoła Podstawowa. im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Pasymiu (woj. warmińsko-mazurskie)

Oceniamy, że w Polsce, w roku 2002, do rozrodu przystąpiło o około 400 par ptaków mniej niż w dwóch poprzednich latach. Łęg utraciło 11,6 % par, czyli o blisko 450 par więcej niż w roku 2001. Te ptaki, którym udało się wykarmić młode miały ich średnio 2,61 na parę czyli niewiele więcej niż w roku 2001, kiedy to na jedną parę z sukcesem przypadało 2,56 młodego. Tak więc rok 2002 był trudnym dla bocianów, choć pod względem liczby wyprowadzonych młodych nie różnił się specjalnie od poprzedniego. Gniazda w naszym kraju opuściło z końcem lata około 94.000 młodych bocianów. Wykres obrazujący sukces łęgowy bocianów pozwala porównać lata między sobą.

Średnia liczba młodych przypadająca na parę bocianów przystępującą do lęgów w poszczególnych latach. W roku 2002 średnia liczba młodych przypadająca na parę bocianów przystępującą do lęgów wyniosła 2, 29 (dokładnie tyle samo co w roku 2001).

Do ogólnopolskiej analizy wykorzystywane są wszystkie nadsyłane informacje, które można przyporządkować do konkretnego gniazda. W tabeli na końcu biuletynu zamieszczone zostały także informacje, które pozwoliły wyznaczyć parametry dla lokalnych powierzchni, którymi są najczęściej całe gminy lub ich części, a także miejscowości z dużą liczbą gniazd. Dane nadesłane ze wszystkich szkół, także tych, których wyniki nie znalazły się w tabeli zostały uwzględnione w opracowaniu i są niezwykle ważne dla podsumowania ogólnokrajowego.

Co roku jednak 2-3% nadsyłanych informacji nie daje się wpisać do naszej bazy danych ze względu na niewyraźny lub niewłaściwy sposób zapisu. Prosimy o czytelne wypełnianie formularzy, zwłaszcza podawanie nazw miejscowości, co pozwoli unikać błędów i ułatwi nam pracę. Ważne jest aby podawać numer posesji lub nazwisko gospodarza, ma to ogromne znaczenie przy kontroli miejscowości z kilkoma gniazdami. Bardzo istotne jest też podawanie wszystkich informacji dotyczących miejscowości bez gniazd! Podkreślamy to po raz kolejny, gdyż niektóre szkoły pomijają je w swoich sprawozdaniach, tymczasem są one również ważne. Należy pamiętać o podaniu wszystkich skontrolowanych miejscowości i wpisywaniu „0” przy tych, w których nie stwierdzono gniazd bocianich. Błędem jest pozostawianie pustego miejsca przy nazwie, gdyż zupełnie nie wiadomo czy miejscowość była kontrolowana i nie znaleziono

w niej gniazda, czy też pominięta w czasie kontroli (w pierwszym przypadku należy wpisać „0”, a w drugim „nie kontrolowano”).

Zwłaszcza szkoły rozpoczynające współpracę powinny pamiętać, że nie wystarczy zsumowanie gniazd w miejscowości i podanie łącznej ich liczby wraz z łączną liczbą młodych. Takie zbiorcze informacje nie pozwalają dopasować przesłanych wyników do poszczególnych gniazd, a baza danych skonstruowana jest tak, że informacje muszą odnosić się do każdego gniazda z osobna.

Prosimy o przesyłanie wszelkich informacji na temat gniazd z lat ubiegłych, które nie były wcześniej przekazane. Szkoda aby wysiłek gromadzenia informacji szedł na marne. W tym celu należy korzystać z formularzy zawartych w materiałach – pamiętając aby robić kopie odpowiednich druków i aby oryginały mogły służyć przez kolejne lata jako wzorzec.

Rysunek nadesłany z Zespołu Kształcenia i Wychowania w Szymbarku (woj. pomorskie)

Gniazda stare i nowe

„Uczniowie działali aktywnie z dużym zaangażowaniem (...). Przyczynili się do założenia drewnianego koła w pobliżu miejsca gdzie wycięto drzewo na którym znajdowało się gniazdo.”

Anna Waszczuk, Publiczne Gimnazjum w Wielopolu Skrzyńskim (woj.podkarpackie)

Przybywa szkół, które aktywnie chronią gniazda na swoim terenie. Od 1999 roku, w wyniku podejmowanych przez szkoły interwencji i często dzięki osobistemu zaangażowaniu nauczycieli i uczniów, wyremontowano 448 gniazd lub ustawiono nowe platformy w miejscach, w których bociany próbowały zakładać gniazdo lub często się pojawiały. W roku 2002 prace takie przeprowadzono aż przy 256 gniazdach. Renowacji dokonuje się raz na wiele lat. W wypadku gniazd na drzewach, niekiedy co roku konieczne jest przycinanie odrostów utrudniających ptakom lądowanie. Choć wysiłki podejmowane dla ochrony gniazd wymagają niekiedy uporu i cierpliwości, to w większości opisywanych interwencji chętnie pomagają urzędy gmin, energetycy, leśnicy i strażacy.

„Podczas ostatnich naszych odwiedzin zwróciliśmy uwagę na zły stan komina i gniazda. Poprosiliśmy o pomoc Urząd Miasta. Byliśmy mile zaskoczeni, gdy we wrześnie zauważyliśmy prace polegające na modernizacji komina i gniazda.”

Julita Szymańska, Koło Ekologiczne przy Gimnazjum nr 1 w Luboniu (woj.wielkopolskie)

Niekiedy działania podejmowane były przez samych uczniów:

„Dzieci zbudowały zaczątek bocianiego gniazda, wykorzystano drewniany słup oraz sosnowe żerdzie na podstawę – platformę, wiklina umożliwiła wplecenie zaczątku gniazda”.

Iwona Masłowska, Zespół Szkół w Swornegaciach (woj. pomorskie)

Często pomagały rodziny lub właściciele posesji, na których znajdowały się gniazda.

„Gniazdo spadło. Naprawy podjął się właściciel posesji z panem Gawletą, ojcem ucznia, który obserwował to gniazdo. Ścięto suchy czubek drzewa i wykonano drewniany krzyżak, na którym umieszczono gałęzie. Resztę zrobiły bociany.”

Ewa Kozica, Gimnazjum w Ostrówku (woj. łódzkie)

Zdarzały się sytuacje wyjątkowe. Monika Morawska, uczennica Gimnazjum w Damasławku, opisuje historię piskląt, które spadły z gniazdem podczas wichury. Dzięki mobilizacji wielu ludzi: uczniów ze szkoły, straży pożarnej i pogotowia energetycznego udało się w dwa dni odbudować gniazdo (założyć platformę) i oddać bocianki pod opiekę rodziców.

Uczniowie Szkoły Podstawowej w Czuczycach (woj. lubelskie) przekazali kopię instrukcji budowy gniazda właścicielowi posesji w miejscowości Przysiółek, u którego wichura zniszczyła gniazdo. Dzięki zaangażowaniu lokalnej społeczności w styczniu stanęła nowa platforma.

Każde okazałe gniazdo jest zagrożone upadkiem pod wpływem własnego ciężaru. Takie zdarzenia mają miejsce zwłaszcza jesienią lub wiosną kiedy wieją silne wiatry, a materiał namaka, zwiększając jeszcze bardziej swoją wagę. Zdjęcie przesłano z Zespołu Szkół Technicznych i Ogólnokształcących w Gorzowie Wielkopolskim (woj. lubuskie).

W niektórych sytuacjach nie trzeba stawiać platformy pod gniazdo, a wystarczy jedynie zmniejszyć jego wysokość:

„We wsi Wysoka Góra gospodarz zmniejszył gniazdo, aby bociany nie były zagrożone”

uczeń Gimnazjum nr 1 w Srokowie (woj. warmińsko-mazurskie)

W wypadku gniazd, które przekraczają 1 m wysokości, zrzućcie wierzchniej części zabezpiecza je przed upadkiem, a także zwiększa bezpieczeństwo budynku, słupa lub innej budowli, na której jest ono posadowione.

Dzięki zaangażowaniu szkół, w wielu miejscowościach nie ma już problemów z zagrożonymi gniazdami. W części gmin stan gniazd jest co roku kontrolowany i w razie potrzeby nauczyciele z uczniami podejmują kolejne interwencje. Nie wszystkie sprawy udaje się załatwić od razu pozytywnie, ale cierpliwe poszukiwanie sprzymierzeńców zwykle przynosi efekty.

Oprócz dobrych miejsc pod gniazdo bociany potrzebują także zasobnych w pokarm żerowisk.

Grupa uczniów ze Szkoły Podstawowej w Płużnicy asystująca przy zakładaniu platformy pod gniazdo bocianie przez energetyków. (woj. kujawsko-pomorskie).

Skuteczna opieka nad gniazdami wymaga często zaangażowania specjalistycznego sprzętu i pomocy fachowców (straży, energetyków, weterynarzy). Na zdjęciu strażak wkłada pisklę bociana do gniazda w Kończewie.

Fot. Szkoła Podstawowa Kończewo (woj. pomorskie).

Gdzie „stołują” się boćki?

„Żerowiska te charakteryzują się dużą wilgotnością nawet w czasie suszy, a co za tym idzie różnorodną roślinnością bagienną (rosną tu: sitowie, palki wodne, kaczeńce, trzcina) różnorodnością traw, obecnością owadów a przede wszystkim występowaniem ślimaków, żab, traszek itp.”

Elżbieta Stemplewska, Szkoła Podstawowa w Drugni (woj. świętokrzyskie)

„Łąki, na których również wypasane są krowy, są koszone 2 razy do roku, zalewane przez wiosenne wezbrania Noteci. W tym roku woda utrzymywała się tu przez prawie miesiąc.”

Sławomir Kuźmar, uczeń Gimnazjum w Rosku (woj. wielkopolskie)

„Ulubionym miejscem samca jest obszar pola, który wczesną wiosną jest zalewany tak bardzo, że nic się tam nie zasiewa. Teren ten właściwie nigdy do końca nie wysycha, nawet podczas upalnego lata. W tym miejscu bocian przebywa do czasu żniw, potem lubi polować na ścierniskach”

Klaudia Dawidowicz, uczennica ze Szkoły Podstawowej w Suchorzu (woj. pomorskie)

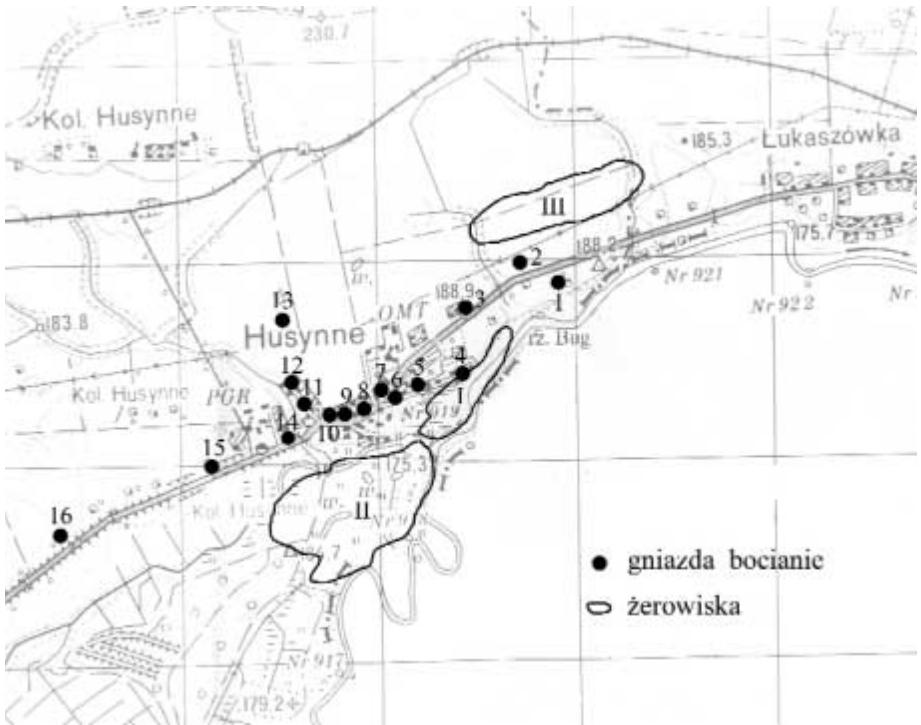
Dla przetrwania bociany potrzebują miejsc, w których mogą bezpiecznie założyć rodzinę, oraz terenów, skąd podczas sezonu lęgowego będą mogły czerpać pożywienie dla siebie i swego potomstwa.

W wielu rejonach Polski obszarów obfitujących w bocianie przysmaki nie brakuje.

W roku 2002 uczniowie opisali 1012 żerowisk o łącznej powierzchni około 18900 hektarów. Są

Żerujący bocian obserwowany przez uczniów Gimnazjum w Stawigudzie (woj. warmińsko-mazurskie)

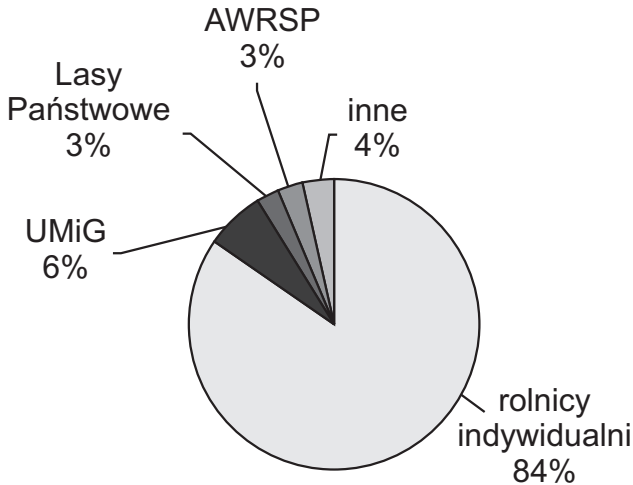
Przykładowa mapa z oznaczeniem gniazd i żerowisk bocianich na terenie obserwowanym przez Szkołę Podstawową w Husynnem (woj. lubelskie).

to tereny różniące się nie tylko wielkością i sposobem wykorzystania przez człowieka, ale również występującą tam florą i fauną.

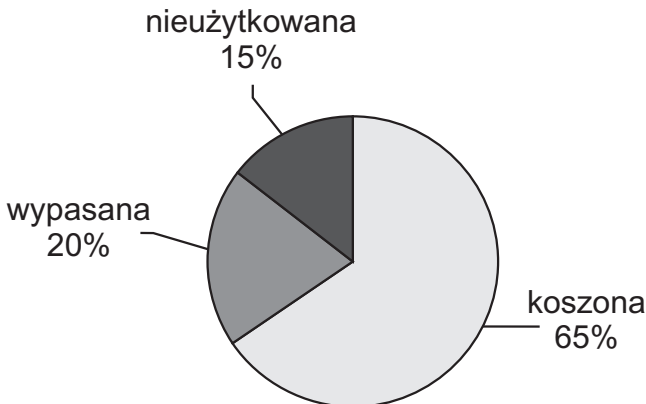
Wspólną cechą zdecydowanej większości (76% wszystkich obserwowanych „stołówek”) jest duża wilgotność, dzięki której rozwija się bujnie roślinność oraz występuje bogactwo drobnych zwierząt. Te najczęściej odwiedzane przez bociany żerowiska to przede wszystkim podmokłe łąki nadrzeczne i wilgotne łąki oddalone od rzeki.

Większość łąk nadrzecznych co roku w okresie wiosennym jest zalewana przez wezbrane wody oraz dwa razy w roku koszona. Stwarza to idealne warunki dla bocianów, gdyż niska trawa ułatwia znalezienie pokarmu i uniknięcie czającego się lisa, a mała liczba koszeń pozwala zachować bogactwo roślin i zwierząt. Wilgotne łąki położone poza dolinami rzecznyymi są również często zalewane ze względu na obecność rowów melioracyjnych bądź zatopiane w czasie obfitych opadów deszczu. Podlegają koszeniu 1-2 razy do roku, z wyjątkiem fragmentów zabagnionych, w których najdłużej utrzymuje się woda. Ponieważ te najbardziej mokre kawałki kosi się coraz rzadziej, grozi im zarośnięcie przez zarośla wierzbowe, przez co z czasem staną się niedostępne dla bocianów.

Opisując podmokłe żerowiska uczniowie wykazywali obecność zwierząt związanych z terenami wodno-błotnymi, niektórym udało się wypatrzeć czajki, żurawie, bociany czarne oraz bobry. Bociany bardzo chętnie korzystały z miejsc, na których znajdowały

Większość, bo aż 85% obserwowanych w roku 2002 żerowisk, należy do rolników indywidualnych i są to najczęściej obszary o wielkości od 0.5 do 2 hektarów. Pozostałe grunty stanowią własność poszczególnych gmin, nadleśnictw i Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Koszenie i wypasanie ma kluczowe znaczenie dla utrzymania w odpowiedniej kondycji żerowisk. Nieużytki zwykle wykorzystywane są stosunkowo krótko, gdyż szybko zarastają i tracą walory terenu otwartego, atrakcyjnego dla bocianów białych. W wysokiej roślinności trudniej jest znaleźć pokarm i łatwiej paść ofiarą drapieżnika.

Wyklejanka nadesłana ze Szkoły Podstawowej w Sokolowym Kącie (woj. mazowieckie).

się niewielkie oczka wodne, stawy oraz zarośnięte rowy, które stanowią idealne miejsca życia i rozrodu płazów. Obserwatorzy z Gimnazjum w Drobninie zanotowali: „Czasami udało się zauważyć co bociany znajdowały jako pokarm. Najczęściej były to: owady (np. pasikoniki), dżdżownice, myszy, drobne bezkręgowce.”

Mniejsze znaczenie dla boćków mają łąki i pastwiska o niskiej wilgotności, stanowiące 21% wszystkich obserwowanych żerowisk. Są to zwykle obszary intensywnie wypasane lub wielokrotnie w ciągu roku koszone.

Najbardziej obserwowano ptaki na ugorach oraz polach, wykorzystywanych tylko okresowo w czasie wzmożonych prac polowych np. w okresie żniw. Kilkakrotnie obserwowano stada ptaków, które poszukiwały jedzenia na świeżo zaoranym polu. Ponieważ takie miejsca nie zapewniają stałego dostępu do pokarmu, co jest niezwykle ważne w okresie wychowu młodych, mają stosunkowo niewielkie znaczenie.

Co zagraża żerowiskom?

„Populacja bocianów w naszej gminie zmniejszyła się, przyczyną tego stanu rzeczy jest zmniejszenie pogłowia bydła i co za tym idzie zmniejszenie arealu koszonych łąk. Niektóre łąki nad Widawą zaczęły już zarastać krzewami.”

Katarzyna Knaś, Publiczne Gimnazjum w Wilkowie (woj. opolskie)

„Przeprowadzono rozmowy z rolnikami na temat sposobów gospodarczego wykorzystania terenów zielonych, zagrożeń jakie niesie wypalanie łąk oraz pozostawianie na nich sznurków.”

Irmina Sosnowska, Gimnazjum w Goniądzu (woj.podlaskie)

Zbierając informacje o „bocianich stołówkach” uczniowie robili rozeznanie czy ptaki mogą na nich bezpiecznie i spokojnie żerować. Najczęściej zwracano uwagę na niebezpieczeństwo kolizji z drutami linii energetycznej biegnącej nad łąką. Wskazywano na sąsiedztwo ruchliwej drogi, gdzie młode, niedoświadczone ptaki mogą zginąć w wyniku zderzenia z pojazdami. Wielu obserwatorów wykazywało zaniepokojenie rozpylanymi na łąkach i sąsiadujących polach środkami ochrony roślin, przez co ptaki mogą ulec zatruciu przebywając w bezpośrednim sąsiedztwie pracujących maszyn (opryskiwaczy), jak również jedząc zatrute owady lub gryzonie. Niebezpieczeństwo dotyczy zarówno dorosłych osobników jak i młodych, którym rodzice przynoszą „przyprawiony chemią” positek. Podobnie jak w latach poprzednich powtarzały się informacje o wążsających się psach, które często płoszą lub zabijają dzikie zwierzęta na okolicznych polach, stanowiąc realne zagrożenie również dla bocianów. Rządziej ptaki były niepokojone przez turystów i wędkarzy, którzy w okresie letnim licznie odwiedzają zbiorniki wodne i pojawiają się na przylegających do nich łąkach.

Na wielu żerowiskach nie zanotowano żadnych niebezpieczeństw i boćki mogły spokojnie zdobywać pokarm dla siebie i swoich piskląt, tak jak w przypadku tych obserwowanych przez uczniów Zespołu Szkół Rolniczo-Budowlanych w Lesznie:

„Bociany na tym terenie nie są płochliwe ponieważ pracujący tam ludzie nie robią im krzywdy, ani nie przeganiają. Ptaki czują się swobodnie w obcowaniu z człowiekiem. Można powiedzieć, że się z nim zaprzyjaźniły.”

Spośród wykrytych przez uczniów zagrożeń żerowisk, najczęściej powtarzały się wypalanie traw i zaśmiecanie. Na skutek bezmyślnych bądź wynikających z nieświadomości podpaień ogień traw łąki, miedze, brzegi rzek i stawów, a także rowy melioracyjne. Wśród znajdujących na żerowiskach śmieci dominowały plastikowe sznurki i worki. Zdarzały się też większe dzikie wysypiska, dla usunięcia których potrzebna była interwencja w Urzędzie Gminy.

Szczególnie groźne zmiany w środowisku pociągają za sobą jednostronna melioracja, wpuszczanie zanieczyszczeń do rzek, rowów lub zbiorników, a także zarastanie łąk z powodu zaniechania ich użytkowania. Każdy z tych przypadków został odnotowany przez naszych szkolnych obserwatorów.

Osuszanie wilgotnych łąk powoduje drastyczny spadek ich bioróżnorodności i utratę walorów przyrodniczych. Spośród licznych gatunków roślin pozostają tylko pospolite trawy i gatunki odporne na suszę. Maleje liczba owadów, płazów, niektórych ptaków i ssaków wykorzystujących ten teren. W ten sposób wiele większych zwierząt, w tym bociany, traci bazę pokarmową. Fatalnie na środowisko przyrodnicze niektórych żerowisk wpływa również niewłaściwe czyszczenie rowów melioracyjnych. Często, w trakcie zbyt drastycznego oczyszczania, usunięta zostaje cała roślinność wraz z drzewami rosnącymi w pobliżu. Ciek o stromych, nagich brzegach nie zapewni już odpowiednich warunków do rozrodu płazom, owadom, nadwodnym ptakom, a bociany nie znajdą tam pożywienia. Na wielu odcinkach rowów można zapewnić odpowiedni

przepływ wody czyszcząc tylko jeden brzeg z roślinności, drugi natomiast pozostawić przyrodzie.

Utrata żerowisk najszybciej następuje poprzez zmianę przeznaczenia gruntów. Najczęściej łąki zamienia się w pola uprawne, o czym informuje nas wielu uczniów z różnych rejonów kraju. Zjawisko to wynika z braku opłacalności utrzymywania łąk lub pastwisk i stanowi poważne niebezpieczeństwo dla krajowej populacji bociana białego. Wraz z przekształcaniem środowisk łąkowych w pola, drastycznie zmaleje liczba stałych żerowisk.

Na nieco mniejszą skalę dokonuje się zamiany łąk na tereny budowlane, dotyczy to głównie działek w obrębie miast i wsi.

Turystyczne zagospodarowywanie terenów wokół jezior to kolejny, negatywny w skutki, proces powodujący utratę bocianich żerowisk. Sytuacja taka ma miejsce na przykład w przypadku jeziora Rożnowskiego, gdzie planuje się umocnienie linii brzegowej oraz zagospodarowanie (w ciągu najbliższych 10 lat) podmokłych łąk położonych nad zbiornikiem. Znikną wówczas tereny zalewowe na których uczniowie z Gimnazjum w Tęgorozie obserwują żerujące bociany.

rys. Joanna Ratajczyk z kl. IIa ze Szkoły Podstawowej w Kramsku (woj. wielkopolskie).

Jak zachować łąki bocianie?

„Usunięto dzikie wysypisko śmieci przy rzece Seplence, zebrano plastikowe sznurki na łące, rowach, okolicznych miedzach i polach.”

Uczniowie klasy IV z wychowawczynią Haliną Reinke-Węgrzyn, Szkoła Podstawowa w Przepalkowie (woj. kujawsko-pomorskie)

„Promując program obserwator żerowiska przekonał gospodarza aby ograniczył stosowanie nawozów sztucznych i środków ochrony roślin, nie dopuścił do osuszenia terenu oraz nie wypalał roślin na wiosnę. Uświadomił go o zagrożeniach m. in. sznurkach. Działania ucznia-obszawatora spotkały się z dużą aprobatą właściciela gruntu.”

Regina Wójcik, Szkoła Podstawowa w Stasinie (woj. lubelskie)

Bardzo wiele szkół zaangażowało się w czynną ochronę żerowisk. Organizowano m.in. akcje zbierania sznurków oraz innych śmieci, prowadzono rozmowy z rolnikami, podczas których wielu gospodarzy deklarowało utrzymywanie porządku na własnych gruntach.

Sporo uwagi poświęcano również problemowi wypalania traw. Akcje, takie jak na przykład zorganizowana przez Gimnazjum w Rosku, „Zanim podpalisz – pomyśl!”, odbywały się w wielu szkołach. Przygotowywano z tej okazji specjalne ulotki, które rozdawano rolnikom, a także rozwieszano we wsiach. Organizowano pogadanki w szkołach, jak również spotkania z rolnikami, na które zapraszani byli przedstawiciele Straży Pożarnej. W ten sposób uświadamiano negatywne skutki jakie dla przyrody niesie wypalanie łąk i nieużytków.

Prowadząc rozmowy z właścicielami terenów, na których bociany zdobywają pokarm dla siebie i swoich piskląt, uczniowie wyjaśniali jakie znaczenie mają te obszary dla zachowania ptaków i dlatego należy je utrzymać w niezmienionym stanie. Większość rolników zapewniała, że nie zamierza zmieniać sposobu użytkowania łąk i pastwisk.

Nadzwyczaj cenne tereny, ze względu na duże znaczenie nie tylko dla boćków, wymagają szczególnej ochrony. Dlatego niektóre szkoły starają się zapewnić wybranym obszarom opiekę prawną. Dzięki zabiegom młodych przyrodników ze Szkoły Podstawowej w Leśnicach, położona nad rzeką Łebą łąka, na której co roku żeruje kilkadziesiąt bocianów, występują żurawie i bobry, została ujęta w „Studium Uwarunkowań Gminy Nowa Wieś” jako projektowany użytek ekologiczny. Bywa, że starania szkół, o prawne zabezpieczenie terenu przed zniszczeniem, kończą się niepowodzeniem. Szkoła Podstawowa nr 9 w Jarosławiu podejmowała próby utrzymania ważnej dla bocianów podmokłej łąki, należącej do Urzędu Gminy, jako „użytku zielonego”. Status taki zapewniłby utrzymanie tradycyjnego użytkowania terenu jako łąki kośnej bądź pastwiska. Niestety pomimo, trwających 3 lata, starań teren ten jest osuszany i stopniowo zajmowany pod budowę. Z podobnym problemem przekształcania użytków zielonych w działki budowlane spotykają się uczniowie i nauczyciele z wielu gmin w Polsce. Ochrona „bocianie” łąki nie przynosi bowiem szybkiego, widocznego zysku, a jej niszczenie przez wielu nie jest postrzegane jako strata. Na szczęście są też takie miejsca w których przyroda się odradza:

„Po zamknięciu kopalń obserwujemy eksplozję roślinności i gatunków zwierząt. Na oczku wodnym, położonym niedaleko szkoły, od kilku lat obserwujemy kokoszki wodne, które wyprowadzają liczne legi. Na podmokłych łąkach gniazdują derkacze, przepiórki, a nawet kszyki.”

Anna Kogut, Szkoła Podstawowa nr 5 w Boguszowie- Gorcach (woj. dolnośląskie)

W trosce o pisklęta

„Z wielkim zaangażowaniem uczniowie naszej szkoły zbierali sznurki, czynnik zagrażający życiu bociana. Wykonano ulotki w formie apelu na ten temat, które zostały przekazane do wszystkich szkół naszej gminy, wywieszono w budynku Urzędu Gminy i w miejscach zamieszkania uczniów.”

Marta Demusiak, Szkoła Podstawowa w Mienianach (woj. lubelskie)

„Wycieczka odbyła się pod hasłem “Na ratunek młodym bocianom”, a jej celem było oczyszczenie pól ze sznurków sisalowych wykorzystywanych do snopowiązałek, które stanowią zagrożenie dla młodych bocianów. (...) Łącznie udało się zebrać około 9 kilogramów, a w akcji sprzątania pól udział wzięli wszyscy uczniowie klasy V.”

Joanna Gerejczyk, Szkoła Podstawowa w Skarżynie (woj. warmińsko-mazurskie)

Informacje o bociankach zaplątanych w sznurki docierają do nas co roku. Niestety duża część z nich to dopięsienia o młodych, które padły na skutek wyczerpania, obrzęków i zakażeń spowodowanych przez zaciskające się na nogach plastikowe sznurki. Na szczęście pojawiają się też informacje o pisklętach uratowanych, dzięki szybkiej interwencji oraz pomocy energetyków, strażaków i weterynarzy. Ponieważ

Uczniowie Szkoły Podstawowej w Jankowicach (woj. małopolskie) chętnie sprząтали żerowisko bocianie. Zbierali sznurki zarówno w czasie wiosennych porządków jak też jesiennej akcji „Sprzątanie Świata”.

Basia, Justynka i Wojtek ze Szkoły Podstawowej w Chodywańcach (woj. lubelskie) rozwieszają ulotki skierowane do rolników.

uwalnianie i leczenie bocianiątek zaplątanych w sznurki wymaga wiele trudu, niezmiernie ważne jest prowadzenie działań zapobiegawczych na szeroką skalę.

Szkoły jak co roku z wielkim zapałem odpowiedziały na nasz nieustający apel „walki ze sznurkami”. Zbieranie odbywało się podczas wycieczek grupowych, bądź indywidualnych spacerów. Było okazją do pożytecznego spędzenia czasu na świeżym powietrzu. Czasem, tak jak miało to miejsce w przypadku Publicznego Gimnazjum i Szkoły Podstawowej w Machowej: *„Po zakończeniu sprzątnięcia zorganizowano wspólne ognisko z pieczeniem kielbasek i ziemniaków”*.

Odbywały się „sznurkowe” konkursy, jak na przykład zorganizowany w Szkole Podstawowej w Korniactowie konkurs „Górka ze sznurka”. Dla wielu osób biorących od kilku lat udział w programie zbieranie sznurków stało się niemal nawykiem.

Dzięki akcjom plakatowym i roznoszonym przez uczniów ulotkom coraz więcej ludzi w Polsce dowiaduje się co oznaczać mogą dla bocianich piskląt pozostawione na polach sznurki. Takie propagowanie zwyczaju zbierania i nie pozostawiania na polach plastikowych sznurków odbywało się czasem za pośrednictwem sołtysów a także lokalnej prasy.

Na podstawie nadesłanych raportów obliczyliśmy łączną powierzchnię jaką oczyścili uczniowie ze sznurków w roku 2002 – wyniosła ona 2025 ha. Uczniowie z innych szkół

ważyli zebrane sznurki – łącznie uzbierali 833 kilogramy. W efekcie, choć nie sposób tego udowodnić, niejedno bocianiątko uratowano przed śmiercią na skutek ran wywołanych zaplątaniem się w sznurek.

Bocianie sprzeczki

„Bitwy występowały prawie codziennie od kwietnia do czerwca.”

Izabella Wodolowska uczennica Publicznego Gimnazjum nr1 w Łomży (woj. podlaskie)

„Niejednokrotnie rano obserwowaliśmy na szkolnym boisku bociana spacerującego w poszukiwaniu pożywienia. Wiele emocji dostarczyła dzieciom wygrana walka stoczona przez „nasze” bociany z przelotnymi bocianami w obronie gniazda.”

Halina Reinke-Węgrzyn Szkoła Podstawowa w Przepalkowie (woj. kujawsko-pomorskie)

„Idealnie trafiłyśmy na burzliwą walkę. To naprawdę wyglądało jak bitwa pod Grunwaldem z 1410 r. Ale to jednak chyba nie to, choć też walka o terytorium.”

Ewelina Lisiewska, Natasza Grzeškiewicz - uczennice Gimnazjum nr 2 w Żurominie (woj.mazowieckie)

Walki pomiędzy bocianami o gniazdo, zwłaszcza wczesną wiosną, nie należą do rzadkości. Niekiedy ich przebieg jest bardzo gwałtowny. Nierzadko dochodzi do poranienia ptaków, a czasem nawet śmierci jednego z nich. Szczególnie niebezpieczne bywają potyczki w pobliżu linii energetycznych, kiedy jeden z walczących osobników wpada na przewody i ginie. W 2002 roku walki pomiędzy bocianami obserwowano przy 300 gniazdach. Czasami ataki napastnika kończyły się po jednej lub dwóch przegranych potyczkach, niekiedy zaś walki trwały przez cały sezon i utrudniały lub uniemożliwiały wyprowadzenie młodych.

„6.04 — przyleciały dwa bociany. Była zacięta walka o gniazdo, ale stara para zwyciężyła.

24.04- Kolejna zacięta walka. Walczyło aż sześć bocianów, ale stara para zwyciężyła.

1.05 i 5.05- samica bociana siedziała sama na gnieździe, zaś inne bociany ją atakowały.

Poradziła sobie i obroniła gniazdo.”

uczniowie Szkoły Podstawowej w Leśnicach, (woj.pomorskie)

Jedną z przyczyn utraty lęgu przez bociany jest wyrzucanie z gniazda jaj lub młodych przez atakujące obce boćki. Zwykle para, która straciła w ten sposób lęg po pierwszej dekadzie maja, nie ma już szans na powtórne wyprowadzenie w tym roku młodych. Jednocześnie ptaki, które atakowały, często są przeganiane i nie zyskują nawet pustego gniazda. Czasami walkę inicjują pojedyncze osobniki, najczęściej pary, a zdarza się że napastników jest nawet kilkunastu.

Ostatnie loty

„Znaleziono pod słupami elektrycznymi trzy martwe bociany, które zginęły porażone prądem.”

Witold Kaczmarek, Gimnazjum w Grucie (woj. kujawsko-pomorskie)

„Przelatujący młody bocian usiadł na linii wysokiego napięcia i został porażony prądem.

Zrobiło się zwarcie. Bocian bardzo cierpiał. Po krótkiej chwili spłonął cały.”

Lukasz Chorzępa z kl. VI, Szkoła Podstawowa w Trzebusce (woj.podkarpackie)

W nadsyłanych formularzach obserwacji znajdują się opisy wielu przypadków kalektwa i śmierci. Niewątpliwie, do wypadków lotnych ptaków, dochodzi najczęściej na skutek kolizji z liniami elektroenergetycznymi, transformatorami i słupami energetycznymi. Co roku uczniowie znajdują w ich pobliżu uszkodzone lub martwe ptaki. Wykrywane są także przypadki dość niezwykle:

„Na początku sierpnia, w niedzielny poranek, do gniazda nie przyleciała bociania mama – utopiła się w stawie, gdzie hodowane są ryby. Żerując w płytkim stawie, zaplątała się w sieci i nie mogła się wydostać.”

Weronika Piekarska z kl.Va, Szkoła Podstawowa w Suchorzu (woj.pomorskie)

W listach ze szkół znalazły się ponadto bulwersujące doniesienia o strzeleniu do bocianów. Choć trudno w to uwierzyć, takie wypadki mają miejsce także w naszym kraju. Dotychczas zebraliśmy kilka informacji na ten temat w przeciągu 10 lat, a w roku 2002 zanotowano trzy takie incydenty. Ranny bocian wylądował na podwórku uczennicy z Zespołu Placówek Oświatowych w Wołowicach (woj. małopolskie). Po oględzinach dokonanych przez weterynarza okazało się, że jest on postrzelony. Podobny wypadek miał miejsce na podlasiu:

„Bocian został postrzelony podczas lotu. Ptaka trafiły trzy pociski śrutowe, nie dał rady latać. Dziadek złapał go chodzącego po drodze i wraz ze mną zaczęliśmy się nim opiekować.” Bociek trafił do warszawskiego ZOO.

uczennica z Gimnazjum nr 2 przy Zespole Szkół im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim (woj.podlaskie)

Anna Niewińska uczennica Szkoły Podstawowej w Łubinie Kościelnym, obserwowała zlokalizowane na platformie, na betonowym słupie gniazdo, w którym wykluły się 3 pisklęta. Chociaż potencjalnym zagrożeniem była dla młodych bocianów bliskość przewodów elektrycznych wszystkie zginęły w tragiczny sposób, ale z zupełnie innego powodu - zostały zastrzelone przez człowieka!

Na szczęście sympatia z jaką traktowane są bociany nie zanika, wręcz przeciwnie, dzięki prowadzonym działaniom w ciągu ostatnich lat obserwujemy znaczny wzrost zainteresowania tym gatunkiem. Szacunek dla bocianów Polakom wpajany jest zwykle od dzieciństwa, stąd ze zdumieniem odbiera się wszelkie akty wandalizmu dokonywane wobec tych ptaków lub ich gniazd. Uczniowie Szkoły Podstawowej w Dobrej w województwie zachodniopomorskim, odnotowali przypadek rzucania przez dzieci w bociany kasztanami.

Mateusz Makarski z Publicznego Gimnazjum w Suchowoli (woj. podlaskie) opiekował się chorym bocianem.

Odrutowany krajobraz to realne zagrożenie dla lotnych ptaków. Zdjęcie nadesłał Zespół Szkół Ogólnokształcących w Ożarowie (woj. świętokrzyskie).

„Niestety ludzie w tym roku okazali się wręcz wrogo nastawieni wobec „skrzydlatych wędrowców” – plosząc je uderzeniami rurką matalową w słup, czy wbijając gwoździe w gniazdo.”

Ewa Barylska, Gimnazjum w Popowie (woj. łódzkie)

Te wyjątkowe sytuacje bardzo kontrastują z ogromnym pozytywnym nastawieniem oraz zaangażowaniem ludzi w ochronę bocianów w naszym kraju. Ważne jest odnotowywanie takich wypadków i podejmowanie interwencji gdy tylko jest to możliwe. Niekiedy niechęć do bocianów wynika z problemu jaki stwarza gniazdo właścicielom posesji i zwykle można znaleźć rozwiązanie zadawalające zarówno bociany jak i ludzi. Szacunek dla przyrody należy wpaść już od najmłodszych lat. Warto dbać o edukację niesfornych Jasiów, aby gdy

będą poważnymi Janami nie przyszło im do głowy kupić broni by strzelać do bocianów.

Zimujące boćki

„Na gnieździe pozostał jeden bocian, który po pewnym czasie spadł z niego. Właściciele gospodarstwa, na terenie którego znajduje się gniazdo zajęli się nim, chroniąc przed okolicznymi psami i skontaktowali się ze mną prosząc o pomoc. Po dokonaniu oględzin okazało się, że bocian miał złamane skrzydło, które źle się zrosło i dlatego nie mógł odlecieć.”

Anna Tulwin-Salach, opiekun Koła LOP przy szkole Podstawowej w Miedznie (woj. mazowieckie)

„W styczniu na jednym z drzew zaobserwowaliśmy jak w gnieździe w piętnastostopniowym mrozie stał bocian. Była to sobota, okoliczni mieszkańcy pospieszyli na ratunek bocianowi. Próbowano różnych sposobów by go zwabić na ziemię, jednak bocian nie był ani chory, ani ranny i nie dał się skusić jedzeniem. Wezwano straż pożarną, jednak nim strażacy zdążyli wejść z siatką bocian odfrunął. Próby ponawiano także w niedzielę.”

Magdalena Berus, Szkoła Podstawowa w Sorbinie, (woj. świętokrzyskie)

Przypadki pozostania bocianów na zimę zgłaszały szkoły z różnych stron kraju. Pod koniec października Szkoła Podstawowa w Nebrowie Wielkim (woj. pomorskie) zawiadomiła nas, że od tygodnia obserwowany jest w ich okolicy bocian. Do jednej ze szkół w Ostrowi Mazowieckiej w listopadzie dotarł wyczerpany bocian, który przeszedł przez holl szkoły i wszedł prosto do kuchni. Pani Natalia Falkowska ze Szkoły Podsta-

wowej nr 8 w Myszkowie opisała przypadek zimowania młodego bociana, który trafił do schroniska dla bezdomnych zwierząt.

O nieudanej próbie złapania bociana, który chodził po łące w październiku poinformowała nas Szkoła Podstawowa w Janisławicach (Ewa Wieczorek): „*Chcieliśmy zaopiekować się „nieszczęśnikiem”. Miałby u nas dogodne warunki do przezimowania w jednym z naszych gospodarstw lub odwieźlibyśmy go do ZOO w Łodzi*”.

Bociany, które pozostają na zimę w kraju możemy podzielić na dwie kategorie – sprawne fizycznie i okaleczone. Te ostatnie nie są w stanie sprawnie latać, zwykle mają uszkodzone skrzydła, ale potrafią podlatywać by schronić się na dachu lub drzewie przed lisem lub psami. Zwykle są to ofiary różnego typu nieszczęśliwych wypadków, np. kolizji z liniami energetycznymi i pozostają w kraju bo nie mogą samodzielnie odlecieć. Ptaki te z reguły nie mają szans na wyleczenie umożliwiające im samodzielne życie i można je dość łatwo złapać w celu przekazania do ośrodka rehabilitacji zwierząt lub ogrodu zoologicznego.

Zdarza się jednak, że pozostają na zimę bociany zupełnie zdrowe, sprawnie latające. Trudno powiedzieć dlaczego tak się dzieje, ale co roku trafia do nas od kilku do kilkunastu tego typu informacji. W takich przypadkach ptaki powinno się pozostawić w środowisku i nie próbować ich łapać. Dopóki bocian wykazuje cechy zdrowego, silnego osobnika i nie pozwala podejść do siebie zbyt blisko, próby schwytania go w większości wypadków są skazane na niepowodzenie. Zdrowy bociek nie pozwoli się złapać, a przepłoszenie go z okolicy, gdzie jak widać potrafił znaleźć pożywienie, może pogorszyć jego sytuację.

Nadmierna troskliwość, dokarmianie, przetrzymywanie ptaków w wolierych do wiosny, może powodować u niektórych osobników zmianę zachowań. Choć dla pojedynczego osobnika opieka taka może okazać się zbawienna, nie jest to właściwe z punktu widzenia gatunku. Trudno się dziwić, że ludzie pomagają bocianom, ale czynić to trzeba rozsądnie i w ostateczności. Znane są przypadki przezimowania bocianów, dlatego przyjąć należy zasadę że sprawnych ptaków nie wyłapujemy ze środowiska.

Dzieci ze Szkoły Podstawowej w Ostrowach (woj. śląskie) w odwiedzinach u bociana, który przezimował w obejściu gdyż nie potrafił dobrze latać.

Twórcze pomysły

„Uczniowie kl. IV zorganizowali konkurs plastyczny pt. „Bocian w moim środowisku”. Najlepsze prace zostały nagrodzone i wywieszono na szkolnej gazecie.”

Teodora Nawrot Szkoła Podstawowa w Siemianicach (woj. wielkopolskie)

„Wykonano gazetki informujące o działaniach na rzecz programu edukacyjnego. Uczniowie wykonywali prace plastyczne w formie komiksów.”

Iwona Stein, Zespół Szkół Samochodowych w Nowym Sączu (woj. małopolskie)

Po pięciu latach realizacji programu edukacyjnego można zauważyć pewną prawidłowość. Nauczyciele, którzy rozpoczynają współpracę, na początku wybierają niewielką liczbę zadań i realizują je zgodnie z propozycjami zawartymi w materiałach. Wielu nauczycieli dłużej współpracujących w ramach programu tworzy swoje własne autorskie programy ochrony bociana w swojej gminie czy miejscowości. Nabyte w trakcie „bocianowej” działalności doświadczenia owocują w postaci nowych pomysłów. Coraz więcej osób przygotowuje scenariusze szkolnych zajęć w oparciu o bociana. Niekiedy powstają, rozłożone w czasie na cały rok szkolny, międzyprzedmiotowe projekty angażujące całe zespoły nauczycieli różnych specjalności.

W Szkole Podstawowej w Przechlewie wśród wielu „bocianowych” propozycji znalazł się bogaty w szereg zabaw dydaktycznych program pt. „Wędrówki bocianie” czy też „Bocianowe klekotanie”. Ciekawa pomoc dydaktyczna w formie prezentacji multimedialnej dla uczniów 7 – 12 lat, powstała w Szkole Filialnej w Salamonach (Zespół Szkół w Czajkowie).

Popularną formą przekazywania dzieciom wiedzy o bocianie w połączeniu z zabawą są konkursy, których w roku 2002 przeprowadzono w szkołach bardzo wiele

Bociani kącik w Szkole Podstawowej nr 3 w Wągrowcu (woj. wielkopolskie).

Jak co roku dzieci chętnie pisały listy do bocianów przebywających na zimowiskach. List Adriana Szymaniaka ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Kruszwicy (woj. kujawsko-pomorskie).

Dzieci ze Szkoły Podstawowej w Radomyślu n.Sanem (woj. podkarpackie) z wykonanymi pracami plastycznymi.

począwszy od plastycznych poprzez fotograficzne, literackie po sprawdzające wiedzę i umiejętności pracy w terenie. W Publicznej Szkole Podstawowej w Czarnoborsku dzieci brały udział w konkursie plastycznym „Portret Kajtka” oraz „Bocianie gniazdo” a także bardzo ciekawym „Bocianim konkursie matematycznym” – w którym wszystkie zadania dotyczyły bociana. W Gimnazjum we Wręczycy Wielkiej podczas obchodów Dnia Ziemi odbył się m.in. konkurs „Eko-milonerzy” pod patronatem Boćka Maćka.

W Zespole Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Jastrzębcu został przeprowadzony szkolny konkurs ekologiczny „Bocianie przyloty i odloty” w dwóch etapach indywidualnym i drużynowym a w Gimnazjum w Tęgoborzy konkurs pod hasłem „Wiem więcej – bocian biały od A do Z”, w którym wzięły udział czteroosobowe zespoły ze wszystkich klas. W Publicznym Gimnazjum w Majdanie Królewskim przeprowadzono cykl konkursów pt. „Z boćkiem za pan brat”.

Wyszzywanka wykonana przez Martę Wyszo-mierską z kl. III Publicznego Gimnazjum w Czerwinie (woj. mazowieckie).

W Nowej Soli odbył się konkurs plastyczny dla osób niepełnosprawnych z całego powiatu pt. „Bocian w polskim krajobrazie”. Jego organizatorem był Nowosolski Oddział LOP oraz „Koło Pomocy Bocianom” z Kielcza. Na ilustracji praca malowana na szkłe Teresy Pelc ze Środowiskowego Domu Samopomocy w Nowej Soli.

W efekcie konkursów powstaje m.in. mnóstwo przepięknych prac, które zdobią później szkolne korytarze, trafiają na wystawy oraz do „bocianowych” kąciaków, stanowiących stały element wystroju niejednej szkoły. Dorobek artystyczny uczniów zaangażowanych w program „Bocian” jest każdego roku większy, przybywa technik i form wyrazu. W Publicznym Gimnazjum im. Powstańców Wielkopolskich w Wysokiej uczniowie wykonywali zakładki do książek ze scenkami z życia bocianów, a Uczniowie Szkoły Podstawowej w Lubichowie, podobnie jak wielu innych, z zapałem tworzyli bogato ilustrowane opracowania o życiu bociana białego. W biuletynie możemy pokazać jedynie drobną część „bocianowej” twórczości, dlatego tak ważne jest lokalne prezentowanie prac młodych artystów. Dla Marleny Rytwińskiej, uczennicy ze Szkoły Podstawowej w Żelgnie, wielką radością było zapewne umieszczenie jej rysunku przedstawiającego bociana na gnieździe, na kieszonkowym kalendarzyku wydanym przez Urząd Gminy w Chelmży.

Uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Murowanej Goślinie opanował w roku 2002 „szał tworzenia”. Różnorodność plastycznych form wyrazu oraz ilość powstałych prac (między innymi własnoręcznie zrobiony kalendarz na rok 2003 ozdobiony dwunastoma wizerunkami bociana wykonanymi różną techniką) może wprawić w zdumienie. Na trzeciej stronie okładki prezentujemy jedną z prac wykonanych techniką komputerową, która niestety nie została podpisana.

Uczniowie Publicznego Gimnazjum w Jankowicach pracowali nad stworzeniem logo dla realizowanego w szkole programu „Bocian”. Przedstawiamy grafikę komputerową Dawida Stachańczyka z kl. II, która została wybrana przez szkolną komisję, spośród wielu interesujących propozycji.

Bocian z surowców wtórnych wykonany przez klasę VIa Szkoły Podstawowej w Łobżenicy (woj. wielkopolskie).

Pomocne dłonie

„Moja szkoła jak większość szkół boryka się z problemami finansowymi, nie zawsze może zapewnić mi papier do odbicia druków na ksero. Najczęściej papier kupuję ja lub uczniowie.”
Aurela Tybura, Szkoła Podstawowa w Górze Św. Małgorzaty (woj. łódzkie)

„Stało się zwyczajem, że formą nagrody za pracę dla uczniów jest organizowany przeze mnie wyjazd, związany tematycznie z biologią. W tym roku będzie to lekcja ekologii w Planetarium i Obserwatorium Astronomicznym w Łodzi. UG pokryje koszty wynajmu autokaru.”

Ewa Barylska, Gimnazjum w Popowie (woj. łódzkie)

Choć realizacja większości zadań proponowanych w ramach programu „Bocian” nie wymaga specjalnych nakładów finansowych, to jednak uzyskanie pewnych środków okazuje się niezbędne. Trzeba przecież skopiować uczniom formularze, a chcąc prowadzić dokumentację fotograficzną niezbędny jest zakup filmów i wywołanie zdjęć. Do sprzątnięcia żerowisk potrzebne są worki i rękawice a planując wspólne ognisko mile widziane byłyby kiełbaski. Jak wynika z Państwa relacji drobne wydatki pokrywa czasami szkoła, rada rodziców, często sam nauczyciel. Jednak wraz z rozwojem programu, powstawaniem nowych pomysłów i rosnącym zapałem uczniów wzrasta zapotrzebowanie na dodatkowe fundusze. Najszybciej pojawia się konieczność zakupu nagród dla szczególnie zaangażowanych uczniów oraz laureatów ogłaszanych w szkole konkursów. Uczniowska aktywność i zapał nie mogą pozostać niedocenione. Dlatego nauczyciele nagradzają swych podopiecznych dobrą oceną, publiczną pochwałą, miłym słowem, dyplomem. To jednak niekiedy za mało. Na szczęście, dzięki życzliwości jaką większość społeczeństwa darzy zarówno dzieci jak i bociany, zdobycie pieniędzy na zakup nagród jest możliwe. Pochłania to oczywiście sporo czasu

i wymaga niemało cierpliwości, ale jak wynika z doświadczeń wielu nauczycieli często wysiłek ten kończy się sukcesem.

Ze względu na ogólnopolski zasięg programu oraz jego masowość nie mamy możliwości wysyłania nagród dla uczniów (koszty byłyby ogromne), dlatego szczególne brawa należą się wszystkim, którzy radzą sobie samodzielnie. Z raportów za rok 2002 wynika, że starania o zdobycie funduszy na swą „bocianową” działalność podjęło osiemdziesięciu dwóch nauczycieli.

Szkoły często korzystały z pomocy urzędu gminy. Była to zwykle pierwsza instytucja do jakiej zwracał się nauczyciel z prośbą o wsparcie. Urzędy służyły mapami terenu gminy, współorganizowały rozmaite imprezy a niekiedy udzielały pomocy finansowej przeznaczając na potrzeby szkół częśćkę gminnego funduszu ochrony środowiska. Z taką przychylnością ze strony „swego” Urzędu spotkała się m.in. Szkoła Podstawowa w Więslawicach, dla której nagrody ufundował wójt gminy Kowal, czy też Gimnazjum w Raczkach, które uzyskało od UG fundusze na nagrody dla najaktywniejszych uczniów. „Celowy Związek Gmin – 12” ufundował nagrody dla Publicznego Gimnazjum w Stońsku. Publiczne Gimnazjum w Dźwierzutach otrzymało wsparcie od Olsztyńskiego Centrum Edukacji Ekologicznej oraz „swojego” Urzędu Gminy. Nagrodę w postaci wycieczki od Urzędu Gminy Świętajno otrzymała „Zielona Drużyna” ze Szkoły Podstawowej we Wronkach. Uczniowie Gimnazjum w Poświętnem dzięki Urzędowi Gminy w tym mieście mogli pojechać na wycieczkę do Pentowa. Zespół Szkolno-Przedszkolny w Hajdukach Nyskich uzyskał wsparcie finansowe z Wydziału Rozwoju Miasta i Gminy Nysa. Publicznej Szkole Podstawowej w Kietrze udało się zdobyć wsparcie od Urzędu Miasta i Gmin, właściciela sklepu mięsnego Zbigniewa

Wręczenie nagród uczniom ze Szkoły Podstawowej w Zelgnie (woj. kujawsko-pomorskie) za udział w konkursie „Spotkania z przyrodą” zorganizowanym przez Nadburzański Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Podlaski Przełom Bugu.

Nasieniaka, właściciela sklepu zoologicznego Mirosława Mormula, oraz właściciela restauracji „Ludowa”. Pomocy u lokalnych firm szukali nauczyciele z różnym skutkiem. Sukcesem zakończyły się starania Koła Przyrodniczego przy Szkole Podstawowej w Chodywańcach, które dzięki wsparciu udzielonemu przez Bank Spółdzielczy w Tomaszowie Lubelskim zakupiło aparat fotograficzny. Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy w Warlubiu otrzymał wsparcie od Banku Spółdzielczego Nowe na zakup książek, antyram do zdjęć i plakatów. Bank Spółdzielczy w Ostrowii Mazowieckiej ufundował aparat fotograficzny i nagrody rzeczowe dla uczniów z LO przy Zespole Szkół nr 1 w Ostrowii Mazowieckiej. Miejskiej Szkole Podstawowej nr 11 w Zawierciu Firma „TADMAR” sponsorowała nagrody w konkursie fotograficznym i podarowała papier na ulotki. Szkole Podstawowej nr 1 w Ornece w zakupie nagród pomogły Nadleśnictwo oraz Market „Centrum”. Szkoła Podstawowa w Siemianicach uzyskiwała wsparcie od sklepu szkolnego, który ufundował słodycze i długopisy na nagrody konkursowe. Również w Szkole Podstawowej w Żerkowie sklepik uczniowski ufundował upominki.

Czasami uczniowie uczestniczyli w zdobywaniu pieniędzy. Na przykład Gimnazjum im. K.K.Baczyńskiego w Poczesnej zdobyło fundusze na działalność podczas akcji „Złom na wagę złota”, a w Szkole Podstawowej w Komornikach samorząd uczniowski zebrał fundusze podczas festynu szkolnego.

Gimnazjum Publiczne im. Wspólnoty Europejskiej w Kandytach znalazło sponsora w Elbląskim Centrum Edukacji Ekologicznej, a Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Jastrzębcu - w Wojewódzkim Funduszu Ochrony Środowiska. Szkoła Podstawowa im. Stefana Żeromskiego w Górzynie otrzymała wsparcie od Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody, a Szkoła Podstawowa w Przepałkowie postarała się o wsparcie finansowe z Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży w Warszawie na realizację projektu „Bocian biały w Gminie Sośno”.

Powyższe przykłady zostały przytoczone tak licznie, aby pokazać, jak różne mogą być źródła finansowania szkolnej działalności na rzecz bocianów. Nie jest możliwe wymienienie wszystkich darczyńców i starających się o wsparcie szkół. Niemniej jednak chcielibyśmy serdecznie podziękować wszystkim bez wyjątku sponsorom za życzliwość i pomoc udzieloną zarówno dzieciom jak i bocianom.

Szkołom, które zechcą szukać finansowej pomocy wśród lokalnych firm bądź instytucji przypominamy, że bardzo ważne jest podziękowanie za wsparcie. Ciekawą formą podziękowania dla osób dorosłych, które chronią bociana białego, było przyznawanie odznaki „przyjaciół przyrody” przez Szkołę Podstawową w Dunkowej. Zespół Szkół w Wapnie wysłał 35 eleganckich podziękowań, za pomoc w realizacji zadań programu „Bocian”, zasłużonym mieszkańcom gminy Wapno.

Słowo „dziękuję” warto powtarzać ludziom, którzy pomogli nie tylko finansowo, ale również poświęcając swój czas, zapał, czy wiedzę. Podziękowania należą się więc wszystkim przedstawicielom parków krajobrazowych i narodowych, którzy pomagali szkołom w ich działaniach, leśnikom i myśliwym, przychodzącym do uczniów aby opowiadać o przyrodzie i życiu bocianów, gospodarzom, rolnikom, sołtysom, którzy życiowie odnosili się do młodych przyrodników.

Dziękujemy

W roku 2002 dobiegł końca dwuletni etap realizacji programu edukacyjnego „Bocian”. Wniosek o jego kontynuację został skierowany do dotychczasowego sponsora – Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Ponieważ program cieszy się uznaniem w kraju i zagranicą, osiąga zamierzone cele i rozwija się pomyślnie, mamy nadzieję, że otrzymamy fundusze, które pozwolą na jego kontynuację.

Na zakończenie drugiego już etapu programu „Bocian” (to jest okresu 2001–2002) dzięki wsparciu Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej możliwe było ufundowanie nagród książkowych dla najaktywniejszych spośród współpracujących nauczycieli. Ponieważ mogliśmy zakupić 96 nagród, a zasługujących na wyróżnienie nauczycieli było znacznie więcej, część osób została wytypowana drogą losowania. Nie działamy na zasadzie konkursu czy rywalizacji i każda inicjatywa na rzecz ochrony bocianów zasługuje na uznanie. Wszystkim serdecznie dziękujemy za zaangażowanie.

Wyróżnieni nauczyciele:

Balcer Ryszard - Szkoła Podstawowa w Wytomyślu, Baranowska Marzena – Zespół Szkół Morskich w Świnoujściu, Barylska Ewa - Gimnazjum w Popowie, Bauer Jerzy – Zespół Szkół Publicznych nr 1 w Ostrowi Mazowieckiej, Bąk Małgorzata - Zespół Szkół w Rudzie Talubskiej, Belka Danuta – Publiczna Szkoła Podstawowa w Ganie, Berlik Barbara - Zespół Szkół Powszechnych w Domastawicach, Beyer Beata – Gimnazjum nr 1 w Srokowie, Bojarczuk Renata - Publiczne Gimnazjum w Średnim Dużem, Borodziuk Alina – Gimnazjum nr 1 w Szczytnie, Borzeńska Ewa - Szkoła Podstawowa we Wronkach, Bruchwałd Janina - Publiczne Gimnazjum w Dzwierzutach, Chilczuk Joanna - Szkoła Podstawowa nr 5 w Chełmie, Chmielowiec Ewa - Publiczne Gimnazjum w Majdanie Królewskim, Cichocka Halina – Zespół Szkół Publicznych w Wapnie, Cichosz Alicja - Szkoła Podstawowa nr 3 w Wągrowcu, Cytrynowicz Sylwia - Szkoła Podstawowa w Żelaznej Górze, Darłak Jolanta - Szkoła Podstawowa w Świeciu n/Osą, Dąbek Józefa - Szkoła Podstawowa w Korzeniewie, Dominiecka Bogusława - Szkoła Podstawowa w Leśnicach, Dyszkan Jadwiga -

fot. Marcin Maczugowski, uczeń Szkoły Podstawowej nr 12 w Otwocku

Gimnazjum nr 2 w Żurominie, Falkowski Tomasz – Liceum Ogólnokształcące przy Zespole Szkół Zawodowych nr 1 w Ostrowi Mazowieckiej, Frącz-Warchoł Danuta - Publiczna Szkoła Podstawowa w Ochudzach, Gajowniczek Zygmunt - Gimnazjum w Latowiczu z Oddziałami w Wielgolasie, Joanna Gerejczyk – Szkoła Podstawowa w Skarżynie, Gucik Alicja - Publiczne Gimnazjum w Jankowicach, Gut Halina - Szkoła Podstawowa w Trzebusce, Gwizdoń Emilia - Gimnazjum w Rzeczczy, Jackiewicz Małgorzata - Gimnazjum w Kruklankach, Jamiołkowska Małgorzata – Zespół Szkół Publicznych nr 1 w Ostrowi Mazowieckiej; Janina Dobrzańska - Szkoła Podstawowa w Żelaznej Górze, Jaszczuk Zofia - Publiczne Gimnazjum w Nacpolsku, Jaworska Anna - Zespół Szkół nr 2 w Garwolinie, Jochymczyk Dorota - Szkoła Podstawowa w Bydlinie, Kalata Małgorzata - Szkoła Podstawowa w Toporze, Kamieńska Danuta - Gimnazjum w Poświętnem, Karczewska Maria - Zespół Okształcenia i Wychowania w Szymbarku, Kasperkowicz Renata - Gimnazjum w Zarszynie, Kaźmierczak Mirosław - Szkoła Podstawowa w Zahutyniu, Kaźmierczak Paulina – Szkoła Podstawowa nr 1 w Murowanej Goślinie, Kerner Krystyna - Gimnazjum w Lipowie, Kloc Maria – Szkoła Podstawowa w Chodywańcach, Koba Maria - Szkoła Podstawowa w Kończewie, Kobieracka Halina - Gimnazjum w Kalinowie, Konieczna Agnieszka - Gimnazjum w Wińsku, Konopko Agnieszka - Publiczne Gimnazjum w Dobrzyniewie Dużym, Kozica Ewa - Gimnazjum w Ostrówku, Laszkowska Teresa - Szkoła Podstawowa nr 3 w Szczytnie, Lesiuk Urszula – Liceum Ogólnokształcące nr 1 we Włodawie, Leśniańska Stanisława - Gimnazjum w Myśliborzu, Leśniewska Anna - Gimnazjum w Łochowie, Lipnicka Anna - Zespół Szkół Ogólnokształcących im. 15-tego Pułku Piechoty „Wilki” w Dęblinie, Lisiicka Mirosława - Zespół Szkół Mechanicznych Rolnictwa w Piątku, Łuka Alina – Liceum Ogólnokształcące w Pastęku, Matyskiel Michał - Gimnazjum Publiczne w Suchowoli, Melon Danuta - Gimnazjum w Postominie, Michalik Agnieszka - Gimnazjum w Starym Dzikowie, Mielniczuk Urszula - Szkoła Podstawowa nr 3 w Obornikach Śl., Mikołajczyk Elżbieta - Szkoła Podstawowa w Szczurach, Szkoła Filialna w Biniewie, Musiałowska Magda - Szkoła Podstawowa w Kruszycy, Nieciecka Aleksandra - Publiczne Gimnazjum w Ciepeliowie, Obłękowska Halina - Szkoła Podstawowa w Korabiewiczach, Olszewska Teresa - Szkoła Podstawowa w Jabłoni Kościelnej, Ostrowski Waldemar - Szkoła Podstawowa nr 2 w Korniaktowie, Owczarek Małgorzata - Gimnazjum nr 1 w Kolutkach, Pacyńska Maria - Szkoła Podstawowa w Cyganach, Pilichowska Małgorzata – Gimnazjum w Raczkach, Przybylska Bernardetta - Szkoła Podstawowa w Szreńsku, Radzimowska Ewa – Publiczna Szkoła Podstawowa w Chomentowie, Radzion Józef - Szkoła Podstawowa Górzyn, Rózańska Lucja - Gimnazjum Publiczne im. Wspólnoty Europejskiej w Kandytach, Rykała Jolanta - Zespół Szkół Ogólnokształcących im. 15-tego Pułku Piechoty „Wilki” w Dęblinie, Sakowska Łucja - Szkoła Podstawowa nr 2 w Łosicach, Skrobas Zofia - Szkoła Podstawowa w Jankowicach, Skrzyszewska Grażyna - Szkoła Podstawowa w Miedznej, Smolińska Jadwiga – Publiczna Szkoła Podstawowa w Jednorozcu, Socha Anna - Szkoła Podstawowa w Łubiance, Sosnowska Irmina - Gimnazjum w Goniądzu, Sulej Andrzej - Szkoła Podstawowa w Boćwinie, Szablowska Anna - Gimnazjum w Czerwinie, Szczepanek Joanna - Szkoła Podstawowa w Wielbarku, Szymańska Mirosława – Zespół Szkół Rolniczo-Budowlanych w Lesznie, Szyszko Danuta - Szkoła Podstawowa nr 12 w Otwocku, Taraszczuk Lech - Gimnazjum nr 1 w Trzebnicy, Tarnowska Jadwiga - Szkoła Podstawowa w Kietrze, Tomusiak Zbigniew - Gimnazjum nr 4 w Przemyślu, Tuszyńska Lidia - Gimnazjum w Dąbrowie Biskupiej, Tuszyński Andrzej - Szkoła Podstawowa w Rubaniu, Twarogowska Hanna - Szkoła Podstawowa w Płużnicy, Tworek Maria - Szkoła Podstawowa w Białobrzegach, Ussarz Anna - Szkoła Podstawowa w Dobrej Nowogardzkiej, Lucyna i Andrzej Wiecheccy - Szkoła Podstawowa nr 4 w Kętrzynie, Wilczak Anna – Zespół Szkół Ogólnokształcących w Ożarowie, Zagożdżon Jolanta – Publiczna Szkoła Podstawowa w Jednorozcu, Zaniewska Małgorzata – Zespół Szkół w Bartogowie Kościelnym, Zaparty Janusz - Szkoła Podstawowa w Łukomiu, Zawiejska-Figlewicz Zofia – Zespół Szkół nr 1 w Raciechowicach, Zgódka-Wiśniewska Mirosława – Zespół Szkół w Łęgu Probstwie.

Bocian łączy ludzi

„Mamy nadzieję zainteresować naszym programem jak największą grupę ludzi, by choć trochę przyczynić się do ochrony gatunku, będącego tak pięknym akcentem polskiego krajobrazu”

Marzanna Napiórkowska Publiczne Gimnazjum w Rzewniu (woj. mazowieckie)

„Po ukazaniu się artykułu o podglądaniu boćków w Tygodniku Zamojskim zostaliśmy zaproszeni na nagranie audycji z naszym udziałem do Katolickiego Radia Zamość.”

Monika, Paulina i Maciek - uczniowie Szkoły Podstawowej w Chodywańcach (woj.lubelskie)

„Uczniowie biorący udział w programie mają za zadanie przygotowanie sobie strojów na zabawę karnawałową związaną z bocianem.”

Urszula Bałut, Szkoła Podstawowa w Iwinach (woj. dolnośląskie)

Poza pracą w terenie bardzo ważnym elementem szkolnych działań jest promowanie własnych osiągnięć, pokazywanie innym, że aktywność na rzecz przyrody ma sens i może być przy okazji świetną zabawą. Zgromadzone w roku 2002 wyniki i efekty działań były prezentowane na apelach, pogadankach i prelekcjach, które odbywały się niemal w każdej szkole, na spotkaniach z udziałem innych szkół, a także imprezach o zasięgu gminnym lub powiatowym. Popularną formą prezentacji były gazetki ściennie, wystawy zdjęć, mapy z rozmieszczeniem gniazd a także plakaty i ulotki. W obrębie szkoły młodzi miłośnicy bocianów często dzielili się swymi dokonaniem za pośrednictwem

Na konferencji „Wychowawcze drogowskazy” w Wałbrzychu Szkoła Podstawowa nr 5 w Boguszowie-Gorcach, współpracująca z OTOP i PTPP „pro Natura”, zaprezentowała działania prowadzone na rzecz ochrony ptaków, w tym bociana białego.

Szkoła Podstawowa w Kończewie wspólnie z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Kobylnicy czwarty już raz zorganizowała Gminny Konkurs Ekologiczny „Ekolandia”, którego bohaterem w roku 2002 był bocian. Konkurs sprawdzał zarówno wiedzę jak i zdolności aktorskie młodych ludzi. Na zdjęciu uczniowie z Kończewa, zwycięzcy konkursu na najlepszą inscenizację

dnictwem szkolnego radiowęzła, tak jak w Szkole Podstawowej nr 8 w Myszkowie, Szkole Podstawowej nr 7 w Mławie, Gimnazjum w Golczewie czy Zespole Szkół Zawodowych im. Króla Jana III Sobieskiego w Przeworsku, a także na łamach szkolnych gazetek, takich jak np. „Wisielka” wydawanej w Zespole Szkół nr 1 w Łukcie, „Dąbrówka” - Gimnazjum w Dąbrowie Biskupiej, „Młody Przyrodnik” wychodzącej w Szkole Podstawowej w Sobótce k/Ostrowa Wlkp., czy szkolnym miesięczniku „Eko-Detektyw” Zespółu Szkół z Przedszkolem w Zwiężczy.

W szerszym rozpropagowaniu idei ochrony bocianów pomagała lokalna prasa. Nauczyciele samodzielnie pisali artykuły na temat podejmowanych działań, zapraszali dziennikarzy na organizowane imprezy, udzielali wywiadów. Za pośrednictwem gazet zachęcali inne szkoły do włączenia się w pomoc bocianom. Publiczna Szkoła Podstawowa w Ochodzach miała okazję zaprezentować swe działania w telewizji dolnośląskiej. Na filmie pokazano montowanie platformy oraz zajęcia szkolnego klubu ekologów.

Z satysfakcją i radością przyjęliśmy fakt, że wielu nauczycieli odpowiedziało na zachętę zawartą w ubiegłorocznym biuletynie, aby nawiązywać kontakty ze szkołami znajdującymi się w sąsiedztwie. Dzięki temu powiększyło się grono „bocianich sprzymierzeńców” i przybyło chętnych do działania rąk, nóg i oczu. W niektórych rejonach międzyszkolna współpraca objęła teren całej gminy a nawet powiatu.

Na przykład Zespół Szkół Publicznych nr 1 w Ostrowi Mazowieckiej dotarł do niemal wszystkich szkół w powiecie z zachętą do ochrony bocianów, stając się „bocianową” skrzynką kontaktową, inicjatorem spotkań i koordynatorem lokalnych działań.

Dla zorganizowania spotkania z udziałem kilku szkół potrzebna jest zawsze pomoc zarówno organizacyjna jak i finansowa „z zewnątrz”. Udaje się ją uzyskać m.in. w urzędach gmin, starostwach powiatowych, parkach krajobrazowych, centrach edukacji ekologicznej, rejonowych zarządach LOP. Dobrą okazją po temu aby „wyjść do ludzi” ze swym „bocianowym” dorobkiem są wszelkiego rodzaju imprezy organizowane przez szkoły, czy wspomniane instytucje. Ponieważ nie sposób wymienić wszystkich cennych inicjatyw podejmowanych przez nauczycieli dla pozyskania nowych zapaleńców chcących poświęcić swój czas dla bocianów, przedstawiamy wybrane przykłady, które mają zobrazować różnorodność pomysłów.

Szkoła Podstawowa w Rusinowie zaprezentowała efekty swojej pracy podczas I Powiatowego Sejmiku Ekologicznego Powiatu Świdwińskiego. Uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Gryficach zaprezentowali efekty swych kilkuletnich obserwacji, postery oraz inscenizację podczas konkursu „Czy znasz Polskie Parki Narodowe” z udziałem okolicznych szkół. Gimnazjum w Radziłowie prezentowało wyniki swych badań w czasie Targów Poznańskich Poleko w ramach wystawy „Ekologiczne Szkoły 2002”.

Szkoła Podstawowa nr 12 w Otwocku, która tradycyjnie z okazji I Dnia Wiosny organizuje „Dzień Przyrodnika”, w ubiegłym roku na tę uroczystość, poświęconą m.in. bocianom, zaprosiła dzieci ze szkoły, w pobliżu której znajduje się gniazdo. Gimnazjum im. Jana Pawła II w Janowie Podlaskim wraz z Parkiem Krajobrazowym „Podlaski Przełom Bugu” zorganizowało Paradę Bocianów. Młodzież własnoręcznie wykonała stroje bocianów (z których każdy oprócz skrzydeł, dzioba i czerwonych nóg, miał ze sobą dzidziusia!). W liście nadesłanym przez Iwonę Czuchan - nauczycielkę prowadzącą program w tej szkole czytamy: *„Impreza ta zbiegła się z dożynkami gminnymi, ale w związku z tym, że bocian jest nieodzownym komponentem naszych pól i łąk i towarzyszy od zawsze pracy rolników, uznaliśmy, że parada będzie wspaniałym dopełnieniem dożynok”, „Nasze boćki*

Bociek z włóczki wykonany przez Mariusza Dąbrowskiego z kl.V Szkoły Podstawowej w Mścichach (woj. podlaskie)

częstowały przybyłych gości żelkowymi żabkami i robakami. Ten akcent bardzo podobał się najmłodszym przybyłym na imprezę.” Również w Zawierciu, za sprawą uczniów z klasy V Miejskiej Szkoły Podstawowej nr 11, bociany „wyszły na ulicę” i podczas obchodów Dnia Ziemi przemaszerowały z transparentami „Chroń Bociany”.

Uczniowie z klas I – III Szkoły Podstawowej w Kolembrodach przygotowali inscenizację pt. „Przyłoty i odloty”, którą wykonali podczas gościnnego występu w zaprzyjaźnionej szkole w Romaszkach. Występ odbywał się na rozległej przyszkolnej łące, co wiadać na zdjęciu na 4 stronie okładki.

Podtrzymujemy zachętę do nawiązywania współpracy ze szkołami, które działają na rzecz bocianów w Waszej okolicy bądź chciałyby rozpocząć taką działalność. Ze względu na dużą liczbę zgłoszeń do programu, nie jesteśmy w stanie kontynuować zwyczaju wysyłania każdej nowej placówce, adresów szkół, które już realizują program na terenie danej gminy. Jednocześnie widzimy potrzebę informowania o aktywnych szkołach działających w pobliżu. Bardzo ważna jest bowiem współpraca, wymiana doświadczeń i skoordynowanie lokalnych działań. Aby ułatwić szkołom nawiązywanie kontaktów umieściliśmy w internecie, na stronie www.eko.wroc.pl/bocian, wykaz placówek współpracujących w ramach programu z podziałem na województwa i gminy. Dzięki temu można odnajdować szkoły jakie działają w każdej gminie w ramach programu „Bocian”.

31.05. - Dzień Bociana

„Bardzo cieszymy się z inicjatywy ustanowienia Dnia Bociana. Z ochotą do niego przystąpimy, zwłaszcza, że jest to doskonale wybrana data. W tych dniach w naszej szkole odbywa się wiele imprez – włączymy się do działań również z naszą.”

Krystyna Kuc i uczniowie z Publicznego Gimnazjum w Marcinowicach, (woj. dolnośląskie)

„Z chęcią włączymy się w obchody Dnia Bociana. W tym roku szkolnym połączymy je z Festiwałem Nauki, który organizujemy 31 maja w ramach akcji “Szkoła z klasą””.

Maria Karczewska, Zespół Kształcenia i Wychowania w Szymbarku (woj. pomorskie)

„Pomysł na obchody Dnia Bociana bardzo spodobał się wszystkim uczniom naszego gimnazjum, a jego termin jest bardzo trafny, będzie okazją do poznania lepiej najbliższej okolicy i przyjrzenia się tym ciekawym ptakom – zamierzamy świętować w plenerze!”

Danuta Kozieł, Publiczne Gimnazjum w Rzeczniewie (woj. mazowieckie)

Na zaproszenie do aktywnego udziału w obchodach Dnia Bociana, jakie rozesłaliśmy nauczycielom na początku roku, odpowiedziało dotychczas ponad 200 szkół. Przypominamy, że ten szczególny dzień zaplanowany został na wigilię Dnia Dziecka – 31 maja. Ogłosiliśmy go po to, by zwrócić uwagę na szczególne miejsce jakie bocian zajmuje w polskiej kulturze i krajobrazie, na jego zagrożenia i potrzebę ochrony. Mamy nadzieję, że cała Polska zaakceptuje to święto i będziemy je obchodzić wspólnie z wielkim zaangażowaniem. Formy podejmowanych działań są dowolne, ważne by były okazją do promowania i rozwijania zainteresowań bocianami. Najwięcej szkół, które zadeklarowały chęć zorganizowania obchodów Dnia Bociana, planuje rajdy rowerowe, wycieczki, inscenizacje i festyny. Życzymy wszystkim miłej zabawy.

rys. Renata Rzeszutek - Szkoła Podstawowa w Trzebusce (woj. podkarpackie).

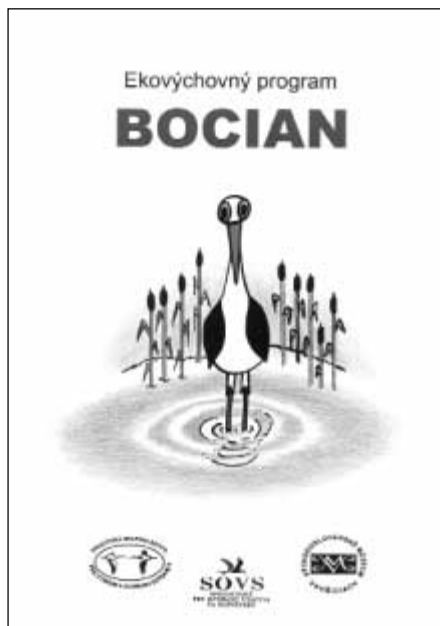
Międzynarodowy „Bocian”

W dniach 11-16 lipca 2002 roku, kiedy w gniazdach polskich bocianów dorastające młode uczyły się trudnej sztuki latania a wielu szkolnych obserwatorów śledziło te zmagania prowadząc terenowe notatki, za naszą zachodnią granicą, w okolicach miasteczka Lüneburg w północnych Niemczech, obyło się ważne międzynarodowe spotkanie poświęcone ochronie bociana białego i terenów podmokłych na świecie. Zorganizowała je zaprzyjaźniona z PTPP „pro Natura” Fundacja CICONIA, która powstała w Lichtensteinie, by wspierać działania na rzecz bocianów i wypracować spójny model zachowania tego gatunku na całym obszarze jego występowania. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele organizacji z Lichtensteinu, Szwajcarii, Niemiec, Hiszpanii, Maroko, Słowacji i Polski. Dr Zbigniew Jakubiec - prezes PTPP „pro Natura” oraz Dorota Szulc-Guziak - koordynator programu edukacyjnego „Bocian” zaprezentowali działania na rzecz ochrony bocianów prowadzone przez nasze Towarzystwo. Dzięki aktywności tysięcy Polaków, było się czym pochwalić. Zasięg programu edukacyjnego i osiągnięcia polskich szkół wywarły na zebranych ogromne wrażenie. Przedstawione efekty, wypracowane dzięki zaangażowaniu każdego z Was, mówiły same za siebie i wzbudziły niewątpliwy podziw wśród przyrodników z innych krajów.

Dzięki staraniom Fundacji CICONIA materiały edukacyjne „Bocian” zostały przetłumaczone na język niemiecki i słowacki oraz dostosowane do warunków panujących w tych krajach. Obecnie stanowią podstawę realizacji analogicznych projektów dla tamtejszych szkół.

Kontakty międzynarodowe nawiązują również same szkoły. Publiczne Gimnazjum w Kaliszu Pomorskim współpracuje z Nabu-Institut w Bergenhusen w Niemczech. Jest to instytut zajmujący się badaniem populacji bociana białego oraz terenów podmokłych w północnych Niemczech.

Gimnazjum nr 1 w Trzebnicy zorganizowało na przygotowanej przez siebie ścieżce rowerowej I Międzynarodowy Rajd Rowerowy Szlakiem Bociana Białego w którym brali udział nauczyciele i uczniowie z zaprzyjaźnionej szkoły z Niemiec.

Okładki materiałów edukacyjnych dla nauczycieli wydanych na Słowacji i w Niemczech.

Partnerstwo dla bocianów

Program edukacyjny „Bocian” stanowi nierozdzielną część i ważne dopełnienie prowadzonego przez PTPP „pro Natura” od 1994 roku Programu Ochrony Bociana Białego i Jego Siedlisk. W programie tym od samego początku PTPP „pro Natura” współpracowało z kilkoma organizacjami w kraju, zwłaszcza w zakresie ochrony gniazd. Od 2002 roku, dzięki wsparciu Fundacji EkoFundusz możliwa jest ściślejsza współpraca.

Cały Program koordynuje PTPP „pro Natura” a organizacjami partnerskimi są:

Fundacja Ekologiczna Ziemi Legnickiej „Zielona Akcja”

ul. Wrocławska 41, 59-220 Legnica,

Liga Ochrony Przyrody - Okręg Zielona Góra

ul. Piękna 24, 65-223 Zielona Góra,

Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne

ul. Pogodna 34/11, 20-337 Lublin,

Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny

ul. Jagiełły 10, 08-110 Siedlce,

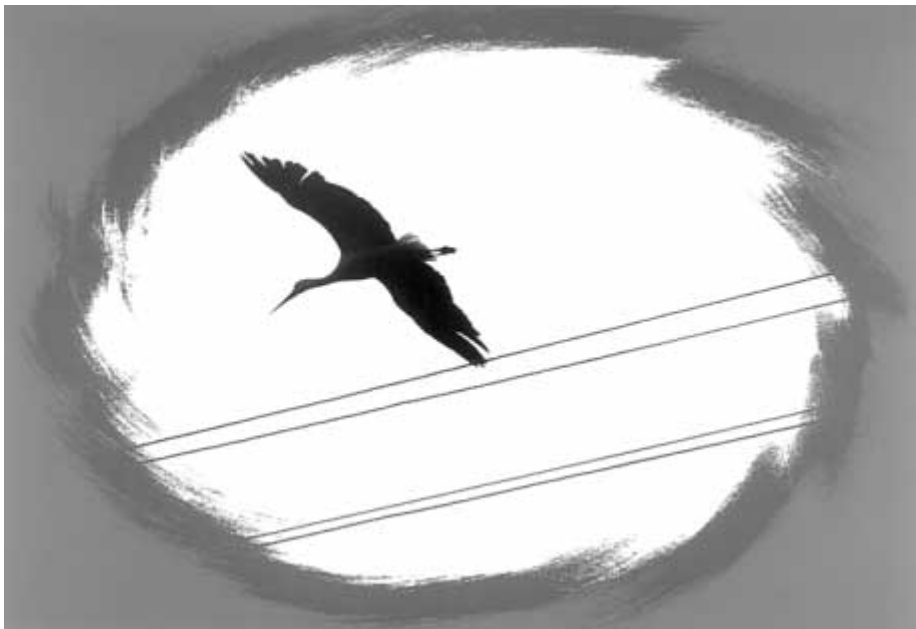
Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

skr. poczt. 335, 80-958 Gdańsk 40,

Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

skr. poczt. 49, ul. Ciepła 17, 15-471 Białystok.

Współpraca ta owocuje licznymi działaniami na terenie całego kraju podejmowanymi dla ochrony bociana białego i jego terenów żerowiskowych.

Zdjęcie pochodzi z wystawy fotograficznej pt. „Bocian” zorganizowanej w Szkole Podstawowej w Białej Piskiej (woj. warmińsko-mazurskie).

Warsztaty z PTOP

Duża grupa nauczycieli, prowadzących program edukacyjny „Bocian” na terenie województwa podlaskiego, miała okazję uczestniczyć w warsztatach poświęconych realizacji tego programu, zorganizowanych w Białymstoku przez Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków.

Dotacją na przeprowadzenie warsztatów, których celem była wymiana doświadczeń pomiędzy szkolnymi koordynatorami programu, a także pozyskanie nowych współpracowników, przyznał Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku. Warsztaty składały się z dwóch oddalonych w czasie spotkań. Pierwsze odbyło się 18 maja 2002 roku i służyło zapoznaniu uczestników ze sobą nawzajem, z założeniami i dotychczasowymi efektami programu „Bocian” oraz charakterem pracy w terenie. Drugie miało miejsce 18 października 2002. Nauczyciele przyjechali wraz z najaktywniejszymi uczniami, by zaprezentować efekty swoich działań a także wziąć udział w rozstrzygnięciu, ogłoszonego podczas pierwszej części warsztatów, konkursu na zbieranie sznurków.

Strony www

„Uczniowie pod kontrolą nauczyciela przygotowali stronę internetową opisującą ich działalność w ramach programu „Bocian”, która będzie rozbudowywana i chcemy aby stała się miejscem w sieci dla wszystkich osób związanych z działaniami na rzecz bocianów. Adres strony: www.bockol.republika.pl.”

Małgorzata Owczarek, Gimnazjum nr 1 w Koluszkach (woj. łódzkie)

Coraz częściej wykorzystywanym przez szkoły, do prezentacji swych osiągnięć, narzędziem jest internet. Nauczyciele, z pomocą szkolnych informatyków bądź biegłych w obsłudze komputera uczniów, tworzą strony internetowe na temat realizowanego w szkole programu „Bocian”. Strony takie powstały między innymi w Zespole Szkół Rolniczo-Budowlanych im. Synów Pułku w Lesznie, Gimnazjum w Latowiczu z Oddziałem w Wielgolesie (www.republika.pl/latowiczbocian), Gimnazjum w Poświętnem czy też Zespole Szkół w Lipiej Górze.

PTPP „pro Natura” również posiada stronę internetową poświęconą bocianowi białemu oraz programowi jego ochrony - www.bociany.pl. Wiemy, że część szkół już ją odwiedziło. Program edukacyjny „Bocian” także ma swoje miejsce w internecie. Poświęcona mu strona to: www.eko.org.pl/bocian. Chcielibyśmy stopniowo rozbudowywać tę stronę i umieszczać linki do szkolnych stron www poświęconych realizacji programu „Bocian”. Dlatego prosimy przysyłać adresy takich stron lub podstron.

Ważnym elementem strony www.eko.org.pl/bocian jest, jak już wspominaliśmy, wykaz szkół biorących udział w programie. Mamy nadzieję, że ułatwi on, placówkom działającym w obrębie tej samej gminy, nawiązywanie współpracy.

„Gratką dla uczestników Kółka Przyrodniczego była przewodniczka bociaków na komin naszej szkoły (...) Mamy nadzieję, że pod ich patronatem nie zabraknie w naszej szkole nowych pokoleń uczniów.” Szkoła Podstawowa nr 3 im. Stefana Żeromskiego w Redzie (woj. pomorskie)

Bocianie gniazdo na budynku Szkoły Podstawowej w Czarnej k/Ustrzyk (woj. podkarpackie)
fot. Anna Śmietana

Działania w liczbach

Za pośrednictwem biuletynu staraliśmy się nie tylko poinformować Państwa o konkretnych dokonaniach ale i oddać ducha zaangażowania i współpracy jaki panował w szkołach. Poniżej, dla zobrazowania rozwoju Programu „Bocian” w ciągu ostatnich 4 lat, przedstawiliśmy w formie tabeli zestawienie liczbowe efektów stosunkowo łatwo mierzalnych i porównywalnych.

Rok	1999	2000	2001	2002
Obserwowane gniazda	1790	4089	8180	9421
Wykryte miejscowości bez gniazd	443	793	1500	1672
Żerowiska bocianie	193	383	806	1012
Zebrano sznurki	na terenie o powierzchni 171 ha, a na innych obszarach zebrano 77 kg sznurka	na terenie o powierzchni 118 ha, a na innych obszarach zebrano 111 kg sznurka	na terenie o powierzchni 1498 ha, a na innych obszarach zebrano 186 kg sznurka	na terenie o powierzchni 2025 ha, a na innych obszarach zebrano 833 kg sznurka
Przeprowadzono renowację gniazd lub postawiono nowe platformy	40	65	127	256
Wypracowano na rzecz Programu	15673 godziny	41602 godziny	78674 godziny	93781 godzin
Liczba osób biorących udział w Programie	7799	15611	18270	33514

Powyższe zestawienie ukazujące ogólne efekty programu można wykorzystać podczas promocji własnych działań w mediach, na apelach, w gazetkach itp.

Choć cyfry nie wyrażają napotkanych trudów i radości, wiedzy zdobytej podczas chwil spędzonych na obserwacji bocianów, to warto się nad nimi zatrzymać. Potwierdzają bowiem sens wspólnego działania, ukazując, że jednostkowy wysiłek w połączeniu z podobną aktywnością innych przynosi konkretne efekty na dużą skalę.

Zasięg programu edukacyjnego „Bocian”.

Młode bociany ćwiczą skrzydła. fot. Publiczna Szkoła Podstawowa w Koprzywnicy (woj. świętokrzyskie).

W zaznaczonych na mapie gminach znajdują się szkoły, które wzięły udział w programie.

„Gniazda, które obserwuję są blisko domu mojej babci. I to ona jest specjalistą od opowiadania o ich zwyczajach i różnych ptasich przygodach. Zaglądają tu również inni sąsiedzi, którzy przyzwyczaili się do swoich skrzydlatych gości”. „Lubię podglądać te ptaki zwłaszcza przez lornetkę, to tak jak by się było w bocianim gnieździe”.

*Rafał Fierkowicz uczeń kl. II b, Zespół Szkół Publicznych w Reptowie,
(woj. zachodniopomorskie)*

„Dzieci ze szkoły często obserwują gniazda i widzą jak rodzice opiekują się małymi boćkami i z uśmiechem słuchają częstego klekotania, które jest podobne do bicia braw.”

*Karina Gamdyk uczennica Szkoły Podstawowej nr 3w Szczytnie
(woj. warmińsko-mazurskie)*

„W sierpniu dwoje nieznanym przyjechało do wsi i pytali gdzie są tu gniazda bocianie”

*Stanisław Pucilo, Szkoła Podstawowa w Białych-Szczepanowicach
(woj. mazowieckie)*

„Bociany siadły na gnieździe, ale gospodarz ma również ostrego psa, który je straszy. Gospodarz mówi: „Szkoła bocianów i szkoda psa”.

*Lucyna i Andrzej Wieheccy, Szkoła Podstawowa nr 4 w Kętrzynie
(woj. warmińsko-mazurskie)*

„Byłam pełna zdumienia, z jakim przejęciem opowiadali mieszkańcy wsi o bocianach. Traktowali ptaki jak nieoderwalną część swojego życia. Bardzo zaangażowani są w pomoc pracownicy Zakładu Energetycznego w Brodnicy. Sami zakładają platformy tam gdzie jest to konieczne.”

*Maryla Niedbalska, Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Suminie
(woj. kujawsko-pomorskie)*

„Bociany straszone są przez sygnał strażacki podczas pożaru. Syrena jest tuż pod gniazdem.”

uczeń Zespołu Szkół w Jaraczewie (woj. wielkopolskie)

„Jedno jajo zostało wyrzucone z gniazda wprost na przejeżdżający wóz z sianem. Jajo zostało zwrócone bocianom.”

uczeń Zespołu Szkół Rolniczo-Budowlanych w Lesznie, (woj. wielkopolskie)

„Moja sąsiadka truchlała ze strachu, że bociany wybudują ciężkie gniazdo i komin na pewno się zwali na jej wypieszczony ogródek. Pod koniec sierpnia bociany odleciały no i sąsiadka przestała biadolić.”

Arek ze Szkoły Podstawowej nr 5 w Boguszowie- Gorcach (woj. dolnośląskie)

„Bociany od razu gdy przyleciały zaczęły walkę z dziką kaczką o gniazdo, bo kaczka już zniosła jajka w bocianim gnieździe i nie chciała ich opuścić.”

Stanisław Gajda, uczeń Gimnazjum w Popowie (woj. łódzkie)

„Bocian”

*Przyleciał bocian z za dalekich mórz,
widocznie stęsknił się za Polską już.*

*Marcowym rankiem, gdy dzieci szły do szkoły,
usłyszały klekot znajomy.*

*Podniosły do góry głowy,
a tam w błękicie, bociek krąży wesoły.*

*Bocian to zwiastun wiosny,
dlatego dzieci powitały go radośnie.*

Marta Kucewicz kl. Va, Szkoła Podstawowa nr 2
w Łosicach (woj. mazowieckie)

„Bociany”

*Hen kołują już bociany
nad polem, nad lasem.
Uczą młode do podróży
bo jesień za pasem.*

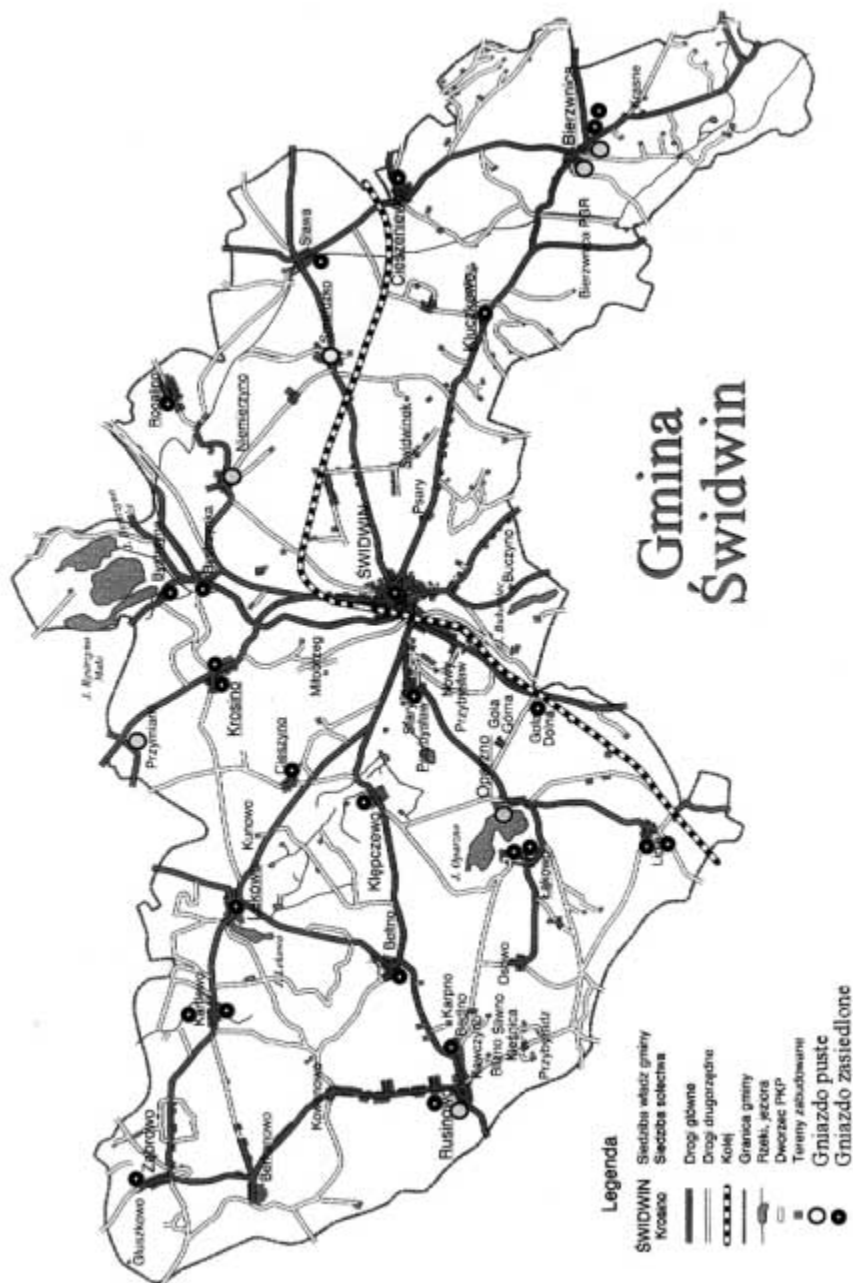
*Już ostatnie klekotanie
bo droga daleka.
Żaden bocian nie jest pewien
co go w drodze czeka.*

*Kiedy minie sroga zima,
wiosna kwiatem rzuci.
Nasz kochany polski bocian
do gniazda powróci.*

Joanna Roślan, uczennica
Zespołu Szkół w Skrzyszewie
(woj. mazowieckie)

*Wejdzie bocian do gniazda
świat będzie wesoły.
Wśród naszych bocianów
milej iść do szkoły.*

fragment wiersza „Bocian” Justyny Chumickiej
i Anny Bartosiewicz z Publicznego Gimnazjum
w Jednoróżcu (woj. mazowieckie)

Mapa rozmieszczenia gniazd może być jednym z efektów przeprowadzonej kontroli w całej gminie. Mapę nadesłało Publiczne Gimnazjum w Świdwinie (woj. zachodnio-pomorskie)

Wyniki kontroli powierzchni próbnych sprawdzonych w ramach projektu edukacyjnego „Bocian” w roku 2002

0 – liczba miejscowości bez gniazd bociana białego, H - liczba gniazd, HPa - liczba par, JZm - średnia liczby młodych przypadających na parę z sukcesem lęgowym, JZa - średnia liczby młodych przypadających na parę przystępującą do lęgów, JZg - łączna liczba odchowanych młodych, %HPo – procent par, które nie odchowały młodych

W tabeli uwzględniono te powierzchnie, na których stwierdzono występowanie co najmniej 10 gniazd bociana białego a także te, które wskazują, że zbadano całą gminę, ale liczba gniazd była znikoma. Wszystkie nadsyłane informacje (nawet o pojedynczym gnieździe) są bardzo cenne i zostały wykorzystane dla wyliczenia parametrów opisujących kondycję polskiej populacji bociana białego.

Lokalizacja obszaru kontrolowanego	Szkoła/Instytucja	_0_	H	HPa	%HPo	JZg	JZa	JZm
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Szczytno, Wielbark, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum nr 1 w Szczytnie, Szkoła Podstawowa w Wielbarku	2	185	158	19,4	354	2,24	2,78
Dźwierzuty, woj. warmińsko-mazurskie	Publiczne Gimnazjum w Dźwierzutach	1	157	131	7,6	311	2,37	2,57
Kobylin-Borzymy, Nowogród, Łomża, Mały Płock, Piątnica, woj. podlaskie	Publiczne Gimnazjum w Kobylinie, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Łomży	6	144	122	6,6	300	2,46	2,63
Raczki, woj. podlaskie	Gimnazjum w Raczkach	1	139	115	8,7	248	2,16	2,36
Braniewo, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum nr 1 w Braniewie	0	139	76	11,8	170	2,24	2,54
Borek Wielkopolski, Krzemieniewo, Krzywiń, Osieczna, Przemęt, Rydzyna, Święciechowa, Włoszakowice, woj. wielkopolskie, Sława, woj. lubuskie, Góra, Wąsosz, woj. dolnośląskie	Zespół Szkół Rolniczo-Budowlanych w Lesznie, Szkoła Podstawowa w Wycisławie, Szkoła Podstawowa nr 1 w Lesznie, Szkoła Podstawowa nr 3 w Górze	44	137	112	17,9	232	2,07	2,52
Korycin, Suchowola, woj. podlaskie	Gimnazjum Publiczne w Suchowoli	12	124	109	3,7	279	2,56	2,65
Kalinowo, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum w Kalinowie	0	119	96	3,1	238	2,48	2,56
Kętrzyn, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa nr 4 w Kętrzynie	7	114	98	25,5	177	1,81	2,42
Milicz, Żmigród, woj. dolnośląskie	Szkoła Podstawowa w Dunkowej, Szkoła Podstawowa w Żmigrodzie	16	113	61	6,6	142	2,33	2,49
Godkowo, Pastęk, woj. warmińsko-mazurskie	Zespół Szkół - Liceum Ogólnokształcące w Pastęku	5	109	88	14,8	187	2,13	2,49
Hańsk, woj. lubelskie	Zespół Szkoły Podstawowej i Przedszkola w Hańsku	1	109	25	4,0	60	2,40	2,50
Ryn, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum w Rynie	0	103	98	11,2	197	2,01	2,26
Powiat Nowa Sól, woj. lubuskie	Koło Pomocy Bocianom w Kielczu we współpracy z LOP, osobami indywidualnymi i szkołami z terenu powiatu	1	102	88	5,7	196	2,23	2,36

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Bielsk Podlaski, Brańsk, Boćki, Dubicze Cerkiewne, Nurzec Stacja, Wyszki, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa nr 4 w Bielsku Podlaskim, Szkoła Podstawowa w Łubinie Kościelnym, Gimnazjum nr 2 w Zespole Szkół im. Adama Mickiewicza w Bielsku Podlaskim	4	88	65	7,7	146	2,24	2,43
Przeworsk, Roźwienica, Lubaczów, woj. podkarpackie	Zespół Szkół Zawodowych w Przeworsku, Zespół Szkół w Roźwienicy, Szkoła Podstawowa w Zamiechowie	1	87	78	2,6	175	2,24	2,30
Radziłów, woj. podlaskie	Gimnazjum w Radziłowie	0	84	72	18,1	158	2,19	2,68
Wydminy, Banie Mazurskie, Giżycko, Kruklanki, Pozedrze, woj. warmińsko-mazurskie	Zespół Szkół Ogólnokształcących w Wydminach, Gimnazjum w Kruklankach	1	78	72	31,3	119	1,65	2,39
Bargłów Kościelny, woj. podlaskie	Zespół Szkół w Bargłowie Kościelnym - Publiczne Gimnazjum	0	77	6	83,3	0	0,00	0,00
Czerwin, Goworowo, Wąsewo, Ostrów Mazowiecka, Brańszczyk, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Czerwinie, Gimnazjum Publiczne nr 4 w Jelonkach, Publiczne Gimnazjum w Wąsewie, Publiczna Szkoła Podstawowa w Pałapusie	9	74	65	18,5	125	1,92	2,36
Dołhobyczów, Horodło, woj. lubelskie	Gimnazjum w Dołhobyczowie		74	64	6,3	172	2,69	2,87
Postomino, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum w Postominie	6	73	52	19,2	112	2,15	2,67
Srokowo, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum Nr 1 w Srokowie	0	70	58	19,8	109	1,88	2,34
Łochów, Stoczek, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Łochowie, Publiczna Szkoła Podstawowa w Nowej Pogorzeli	4	69	57	1,8	142	2,49	2,54
Goniądz, Grajewo, Jaświły, woj. podlaskie	Gimnazjum w Goniądzu	0	68	60	5,0	156	2,60	2,74
Sokoły, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Sokolach	1	67	25	16,0	46	1,84	2,19
Biezuń, Kuczbork-Osada, Lubowidz, Lutocin, Nowe Miasto, Żuromin, woj. mazowieckie	Gimnazjum nr 2 w Żurominie	0	67	57	15,8	120	2,11	2,50
Lubawa, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Tuszewie	6	64	61	4,9	154	2,52	2,66
Krzyszyc, Górzycza, Stare Kurowo, Bogdaniec, Kłodawa, Santok, woj. lubuskie	Szkoła Podstawowa w Kołczynie, Szkoła Podstawowa w Żabicach i Zespół Szkół Technicznych i Ogólnokształcących - LO w Gorzowie Wlkp., Gimnazjum w Starym Kurowie	18	59	53	10,1	140	2,64	2,93
Sierakowice, Stężycza, Sulęcyno, Somonino, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa im. Floriana Ceynowy w Sierakowicach, Zespół Kształcenia i Wychowania w Stężycy, Zespół Kształcenia i Wychowania w Szymbarku, Zespół Szkół w Sulęcynie	31	58	33	9,1	76	2,30	2,53
Łatowicz, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Łatowiczu z Oddziałami w Wielgolesie	5	58	47	2,1	125	2,66	2,72

Jednorzec, woj. mazowieckie	Zespół Szkół w Jednorzcu	0	58	51	7,8	111	2,18	2,36
Sławatycze, woj. lubelskie	Zespół Szkół w Sławatyczach	0	57	50	0,0	143	2,86	2,86
Dobrzyniewo Kościelne, woj. podlaskie	Publiczne Gimnazjum w Dobrzyniewie Dużym	4	56	46	19,6	88	1,91	2,38
Pasym, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Pasymiu	2	55	45	11,1	101	2,24	2,53
Łukta, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Mostkowie	2	53	48	0,0	161	3,35	3,35
Kramsk, Sompolno, woj. wielkopolskie	Gimnazjum w Lubstowie	48	52	44	4,5	98	2,23	2,33
Gruta, Jabłonowo Pomorskie, Świecie nad Osą, woj. kujawsko-pomorskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Świeciu nad Osą	4	52	36	11,1	80	2,21	2,48
Biała Piska, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Skarżynie	0	51	50	12,0	107	2,14	2,43
Białobrzegi, woj. podkarpackie	Szkoła Podstawowa nr 2 w Białobrzegach	0	50	40	0,0	106	2,65	2,65
Stary Dzików, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Starym Dzikowie	0	50	48	4,2	101	2,10	2,20
Szreńsk, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Szreńsku	3	49	47	12,8	101	2,15	2,46
Świątajno, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa we Wronkach	0	47	40	10,0	91	2,28	2,53
Osiek, Golub-Dobrzyń, woj. kujawsko-pomorskie	Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Suminie, Gimnazjum w Gałczewie	21	46	36	8,3	87	2,42	2,64
Łowicz, woj. łódzkie, Puszcza Mariańska, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Popowie ZS w Łowiczu	6	45	29	17,2	60	2,07	2,50
Wieleń, Czarnków, woj. wielkopolskie	Gimnazjum w Rosku i Szkoła Podstawowa w Gulczu, Szkoła Podstawowa w Gulczu	3	45	30	6,7	78	2,60	2,79
Huszlew, Łosice, Olszanka, Sarnaki, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Huszlewie, Szkoła Podstawowa nr 2 w Łosicach	0	45	35	17,1	84	2,40	2,90
Szczekociny, Żarnowiec, woj. śląskie, Charsznica, Kozłów, Książ Wielki, woj. małopolskie, Słupia, Wodzisław, woj. świętokrzyskie	LO im.T.Kościuszki w Miechowie (koło ornitologiczne „Ibis”)	0	45	41	14,6	92	2,24	2,63
Wodynie, Borowie, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Rudzie Wolińskiej, Publiczne Gimnazjum w Borowiu	11	44	36	22,2	72	2,00	2,57
Grodzisko Dolne, Leżajsk, Kuryłówka, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Grodzisku Dolnym , Zespół Szkół Licealnych im. B. Chrobrego w Leżajsku	0	44	37	8,1	87	2,35	2,56
Wielgie, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Wielgiem	7	43	29	3,4	84	2,90	3,00
Łochów, Siennica, woj. mazowieckie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Nowej Pogorzeli	0	43	30	0,0	86	2,87	2,87

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Okolice Ostrowi Maz., woj. mazowieckie	Liceum Ogólnokształcące przy Zespole Szkół nr 1 w Ostrowi Mazowieckiej	0	43	36	12,5	61	1,91	2,17
Horyniec-Zdrój, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Horyńcu Zdrój	0	43	0		0		
Besko, Zarszyn, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Besku	1	42	36	16,7	69	1,90	2,28
Sławno, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół Agrotechnicznych w Sławnie	4	41	34	5,9	84	2,47	2,63
Mońki, woj. podlaskie	Gimnazjum w Mońkach	7	40	39	7,7	73	1,87	2,03
Lidzbark, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa Nr 1 w Lidzbarku Welskim	15	39	29	13,8	75	2,59	3,00
Baboszewo, Płońsk, Sochocin, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Polesiu	2	39	25	4,0	58	2,32	2,42
Brusy, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa w Leśnie	20	38	24	12,5	69	2,88	3,29
Klukowo, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa im. Komisji Edukacji Narodowej w Klukowie	9	38	37	21,6	74	2,00	2,55
Poświętne, woj. podlaskie	Gimnazjum w Poświętnem	7	38	26	15,4	59	2,27	2,68
Parczew, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Łazowie i Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika w Parczewie	3	38	28	26,8	53	1,89	2,59
Pisz, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Hejdyku	0	38	35	14,3	80	2,29	2,67
Warta, woj. łódzkie	Publiczne Gimnazjum w Warcie	20	37	34	8,8	78	2,29	2,52
Mława, Wiśniewo, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa nr 7 w Mławie	0	37	36	0,0	99	2,75	2,75
Puchaczów, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Ostrówku	1	36	25	4,0	62	2,48	2,58
Chynów, Prażmów, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum im. Wł. St. Reymonta w Chynowie	32	35	21	0,0	47	2,24	2,24
Ulan Majorat, woj. lubelskie	Gimnazjum w Ulanie Majoracie	2	35	30	13,3	73	2,42	2,79
Fredropol, Laszki, Medyka, Orły, Przeworsk, Przemyśl, Zarzecze, Żurawica, woj. podkarpackie	Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi, Gimnazjum nr 4 w Przemyślu	0	35	32	0,0	90	2,81	2,81
Nielisz, woj. lubelskie	Publiczne Gimnazjum w Średnim Dużem	0	35	26	7,7	72	2,77	3,00
Dąbrowa Górnicza, Łazy, Siewierz, woj. śląskie	Gimnazjum nr 9 w Dąbrowie Górniczej		35	23	21,7	39	1,70	2,17
Kcynia, Szubin, woj. kujawsko-pomorskie	Zespół Szkół - Gimnazjum w Mycielewie	16	34	30	21,7	66	2,18	2,79
Zduny, woj. łódzkie	Gimnazjum Publiczne w Nowych Zdunach	4	34	30	30,0	47	1,57	2,24
Dęblin, Stężycza, woj. lubelskie	Zespół Szkół Ogólnokształcących im. 15-go Pułku Piechoty „Wilków” w Dęblinie	0	34	26	3,8	61	2,35	2,44
Sokolniki, Biała, Czarnożyły, woj. łódzkie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Naranicach	34	33	21	9,5	63	3,00	3,32

Polanów, woj. zachodniopomorskie	Polanowski Ośrodek Kultury i Sportu	20	33	22	18,2	42	1,91	2,33
Annopol, Potok Wielki, woj. lubelskie, Ćmielów, Opatów, Ożarów, Tartów, Wojciechowice, Zawichost, woj. świętokrzyskie	Zespół Szkół Ogólnokształcących im. Edwarda Szyłki w Ożarowie	3	33	28	0,0	77	2,75	2,75
Zambrów, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa nr 4 w Zambrowie	1	33	31	12,9	65	2,10	2,41
Hrubieszów, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Husynnem	0	33	30	3,3	67	2,22	2,29
Brójce, Nowosolna, Kluki, Koluszki, Rokiciny, Ujazd, Brzeziny, Dmosin, Regnów, Jeżów, Sadkowice, woj. łódzkie	Gimnazjum Nr 1 w Kolużkach	35	32	20	15,0	26	1,30	1,53
Myślibórz, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Myśliborzu	12	32	27	14,8	64	2,37	2,78
Hajnówka, woj. podlaskie	Zespół Szkół z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego w Hajnówce	10	32	26	0,0	65	2,50	2,50
Grębków, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Grębkowie	0	32	29	0,0	91	3,14	3,14
Sońsk, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Gąsolinie	0	32	18	0,0	44	2,44	2,44
Kołobrzeg, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum w Drzonowie	13	31	19	21,1	30	1,58	2,00
Świecie, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum Nr 1 w Świeciu n/Wisłą	8	31	28	0,0	63	2,25	2,25
Chojnice, woj. pomorskie, Kamień Krajeński, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Sławęcinie, Szkoła Podstawowa w Ostrowitem, Szkoła Podstawowa w Charzykowach, Zespół Szkół w Swonegaciach	1	31	28	21,4	53	1,89	2,41
Maszewo, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum w Maszewie	1	31	29	0,0	57	1,97	1,97
Rzewnie, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Rzewniu	0	31	31	9,7	81	2,61	2,89
Dygowo, woj. zachodniopomorskie	Publiczne Gimnazjum we Wrzosowie	0	31	25	12,0	55	2,20	2,50
Grodków, Olszanka, woj. opolskie	Gimnazjum Publiczne nr 1 w Grodkowie, Publiczna Szkoła Podstawowa w Jankowicach Wielkich	19	30	19	5,3	43	2,24	2,36
Świdwin, woj. zachodniopomorskie	Szkoła Podstawowa w Rusinowie	6	30	24	0,0	54	2,26	2,26
Rybno, woj. warmińsko-mazurskie	Zespół Szkół w Rybnie	1	30	22	4,5	52	2,36	2,48
Konopnica, Osjaków, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa im.72 PP „Radom” w Konopnicy	38	28	15	13,3	37	2,47	2,85
Lubsko, woj. lubuskie	Szkoła Podstawowa im.Stefana Żeromskiego w Górzynie	8	28	24	4,2	56	2,33	2,43
Przesmyki, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Przesmykach	6	28	21	0,0	52	2,48	2,48
Bolimów, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa im. J. H. Dąbrowskiego w Bolimowie	2	28	24	25,0	43	1,79	2,39
Lubichowo, woj. pomorskie	Publiczne Gimnazjum w Lubichowie	0	28	19	10,5	42	2,18	2,44

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sokołów Małopolski, woj. podkarpackie	Zespół Szkół w Sokołowie Młp.	0	28	23	13,0	40	1,73	1,73
Krobia, Gostyń, Pogorzela, Poniec, Pępowo, Borek, Krzywiń, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół Ogólnokształcących w Gostyniu	157	27	16	0,0	26	2,60	2,60
Pawonków, Woźniki, woj. śląskie	Gimnazjum w Woźnikach	15	27	18	16,7	32	1,78	2,13
Wejherowo, Gniewino, woj. pomorskie	Samorządowa Szkoła Podstawowa w Nowym Dworze Wejherowskim i Samorządowa Szkoła Podstawowa w Gniewinie	10	27	18	11,1	43	2,39	2,69
Wicko, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Wicku	5	27	12	8,3	30	2,50	2,73
Radecznica, Turobin, woj. lubelskie	Publiczne Gimnazjum w Gorajcu, Gimnazjum w Radeczniczy	2	27	24	16,7	52	2,15	2,58
Wołomin, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa Nr 1 w Wołominie	0	27	27	0,0	77	2,85	2,85
Mrozy, woj. mazowieckie	Zespół Szkół Publicznych Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące w Mrozach	0	27	26	30,8	40	1,54	2,22
Dziwnów, Kamień Pomorski, Lipiany, Widuchowa, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół Morskich im.Eugeniusza Kwiatkowskiego, Szkoła Podstawowa w Górkach Pomorskich	1	26	20	27,5	30	1,48	2,03
Nisko, woj. podkarpackie	Gimnazjum Nr 1 w Nisku	0	26	15	20,0	33	2,20	2,75
Brochów (Tułowice), woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum im.T.Kościuszki w Lasocinie, Szkoła Podstawowa w Śladowie	0	26	22	0,0	74	3,34	3,34
Dobra Nowogardzka, Węgorzyno, woj. zachodniopomorskie	Szkoła Podstawowa w Dobrej Nowogardzkiej	0	26	22	22,7	43	1,95	2,53
Grzmiąca, woj. zachodniopomorskie	Publiczne Gimnazjum w Grzmiącej	3	25	22	9,1	49	2,23	2,45
Sępólno Krajeńskie, Sośno, Więcbork, woj. kujawsko-pomorskie	Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Jastrzębcu, Szkoła Podstawowa w Przepalkowie	2	25	19	42,1	30	1,58	2,73
Ostróda, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum w Lipowie (Szkolne Koło LOP)	0	25	21	14,3	54	2,57	3,00
Cieszanów, woj. podkarpackie	Szkoła Podstawowa w Nowym Lublińcu	0	25	19	21,1	30	1,58	2,00
Drobin, woj. mazowieckie	Zespół Szkół - Gimnazjum w Łęgu Probostwie	22	24	16	37,5	28	1,75	2,80
Garwolin, woj. mazowieckie	Zespół Szkół w Rudzie Talubskiej, Szkoła Podstawowa w Kruszu	10	24	15	15,6	34	2,29	2,71
Dębie, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Dąbiu	7	24	19	0,0	47	2,47	2,47
Siedlec, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Siedlcu	6	24	23	30,4	46	2,00	2,88
Skępe, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Skępem	1	24	20	15,0	42	2,10	2,47

Grudusk, Karniewo, woj. mazowieckie	Gimnazjum Publiczne w Grudusku	0	24	17	5,9	34	2,00	2,13
Grudziądz, Rogóźno, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum Nr 6 w Grudziądzu	15	23	15	13,3	32	2,13	2,46
Ostrówek, woj. łódzkie	Gimnazjum w Ostrówku	11	23	21	19,0	45	2,14	2,65
Lipka, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Lipce	5	23	18	11,1	45	2,50	2,81
Kosakowo, Puck, Rumia, woj. pomorskie	Zespół Szkół Nr 1 Gimnazjum Nr 1 w Rumii	3	23	18	27,8	33	1,83	2,54
Stawiski, woj. podlaskie	Zespół Szkolno- Przedszkolny w Stawiskach	0	23	21	9,5	61	2,90	3,21
Milejewo, woj. warmińsko-mazurskie	Gimnazjum w Milejewie	0	23	21	14,3	36	1,71	2,00
Chlewiska, Goszczyn, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II w Chlewiskach	10	22	14	7,1	30	2,14	2,31
Małdyty, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Szymonowie	1	22	20	15,0	39	1,95	2,29
Mikołajki Pomorskie, woj. pomorskie	Gimnazjum Publiczne w Mikołajkach Pomorskich	0	22	19	5,3	43	2,26	2,39
Kruszwica, woj. kujawsko-pomorskie	Szkoła Podstawowa nr 1w Kruszwicy	0	22	16	0,0	40	2,50	2,50
Gniezno, Witkowo, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Strzyżewie Smykowym	16	21	20	10,0	57	2,85	3,17
Repki, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Iłowie	10	21	19	42,1	23	1,21	2,09
Sułów, woj. lubelskie	Publiczne Gimnazjum w Sułowie	2	21	17	29,4	34	2,00	2,83
Dziadowa Kłoda, Syców, woj. dolnośląskie	Zespół Szkół w Dziadowej Kłodzie - Szkoła Podstawowa, Szkoła Podstawowa w Stradomi Wierzchniej	0	21	14	14,3	27	1,93	2,25
Dolice, woj. zachodniopomorskie	Szkoła Podstawowa w Dobropolu Pyrzyckim	0	21	17	5,9	39	2,29	2,44
Dubicze Cerkiewne, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa w Dubiczach Cerkiewnych i Gimnazjum nr 2 w Zespole Szkół w Bielsku Podlaskim	0	21	14	14,3	29	2,04	2,38
Kowalewo Pomorskie, Wąbrzeźno, woj. kujawsko-pomorskie	Szkoła Podstawowa w Ryńsku	0	21	19	10,5	49	2,58	2,88
Dąbrowa Biskupia, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Dąbrowie Biskupiej	16	20	14	0,0	39	2,79	2,79
Kielczygłów, woj. łódzkie	Publiczne Gimnazjum Nr 1 w Kielczygłowie	9	20	10	40,0	18	1,80	3,00
Zakrzewo, woj. wielkopolskie	Gimnazjum w Zakrzewie	4	20	19	0,0	51	2,68	2,68
Radłów, woj. małopolskie	Publiczne Gimnazjum w Radłowie	3	20	16	0,0	32	2,00	2,00
Niechlów, woj. dolnośląskie	Gimnazjum im. K.K. Baczyńskiego w Niechlowie	0	20	18	0,0	51	2,83	2,83
Jabłoń, woj. lubelskie	Zespół Szkół Rolniczych im. A. Zamoyskiego w Jabłoni	0	20	16	0,0	37	2,31	2,31
Raniżów, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Raniżowie	0	20	13	34,6	26	1,96	3,00
Dzierzgowo, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Dzierzgowie	0	20	19	21,1	38	2,00	2,53

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gryfice, woj. zachodniopomorskie	Szkoła Podstawowa Nr 4 w Gryficach	0	20	17	0,0	41	2,41	2,41
Krzeszów, woj. podkarpackie	Gimnazjum w Krzeszowie	0	20	0		0		
Pionki, woj. mazowieckie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Laskach	24	19	19	5,3	43	2,26	2,39
Lututów, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa w Lututowie - Szkoła Filialna w Swobodzie, Szkoła Podstawowa w Lututowie	12	19	12	41,7	23	1,92	3,29
Międzybórz, woj. dolnośląskie, Ostrów Wielkopolski, Przygodzice, woj. wielkopolskie	Gimnazjum Samorządowe w Międzybórz i Szkoła Podstawowa w Sobótce	6	19	16	18,8	31	1,94	2,38
Obryte, woj. mazowieckie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Sokołowie Włościańskim	0	19	14	14,3	31	2,21	2,58
Gardeja, woj. pomorskie	Zespół Szkół w Gardei	0	19	14	0,0	40	2,86	2,86
Kowala, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Parznicach	12	18	16	6,3	38	2,38	2,53
Wiązów, woj. dolnośląskie	Gimnazjum Publiczne w Wiązowie	8	18	10	0,0	24	2,40	2,40
Praszka, woj. opolskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Ganie	5	18	11	27,3	19	1,73	2,38
Modliborzyce, woj. lubelskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Modliborzycach	2	18	15	13,3	25	1,67	1,92
Dobrzany, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum w Dobrzanach	1	18	12	8,3	30	2,50	2,73
Miastko, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa Nr 1w Miastku	9	17	11	9,1	24	2,15	2,37
Suchań, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół Publicznych w Suchaniu - Szkoła Podstawowa	2	17	10	30,0	15	1,50	2,14
Płoskinia, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Chruścielu	1	17	16	87,5	6	0,38	3,00
Nowa Sól, woj. lubuskie	Publiczne Gimnazjum nr 1 w Nowej Soli	0	17	16	12,5	35	2,19	2,50
Szczaniec, woj. lubuskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum Nr 1 w Szcząncu	0	17	17	23,5	40	2,35	3,08
Kalisz Pomorski, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum Publiczne w Kaliszu Pomorskim (Kolo Przyrodników „Bociek”)	0	17	17	0,0	44	2,59	2,59
Ilża, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum Gminne w Ilży	22	16	16	25,0	42	2,63	3,50
Kampinos, woj. mazowieckie	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Kampinosie - Szkoła Podstawowa z Oddziałem Integracyjnym	17	16	9	11,1	23	2,56	2,88
Osieczna, Osiek, woj. pomorskie	Zespół Szkół Publicznych w Osieku	13	16	9	33,3	13	1,44	2,17
Morąg, Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Stawigudzie	11	16	14	14,3	29	2,07	2,42
Baranów, woj. lubelskie	Gimnazjum im. Kard. Stefana Wyszyńskiego w Baranowie	5	16	16	0,0	35	2,19	2,19
Krzynowłoga Mała, woj. mazowieckie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Krzynowłodze Małej	4	16	13	15,4	27	2,08	2,45
Poświętne, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa Wólce Dąbrowickiej	2	16	12	0,0	33	2,75	2,75

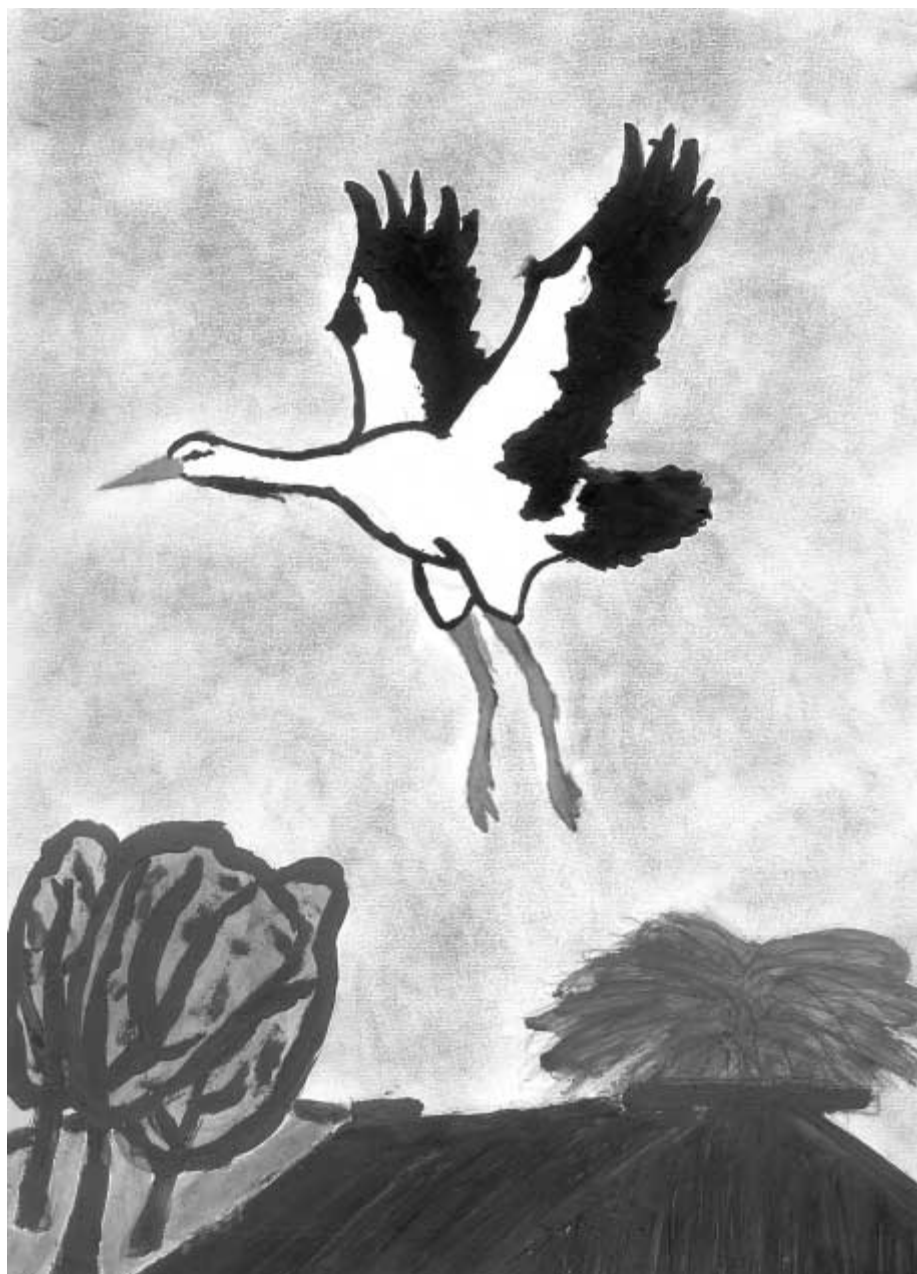
Strzałkowo, woj. wielkopolskie	Gimnazjum im. Janusza Korczaka w Strzałkowie	1	16	11	9,1	26	2,36	2,60
Chełm, Ruda Huta, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa nr 5 w Chełmie	0	16	16	12,5	47	2,94	3,36
Barciany, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa im. Straży Granicznej w Barcianach	0	16	16	6,3	5	0,31	0,33
Rudnik nad Sanem, woj. podkarpackie	Publiczne Gimnazjum w Rudniku nad Sanem	0	16	15	20,0	32	2,13	2,67
Rzeczycza, woj. łódzkie	Gimnazjum w Rzeczycy	0	16	13	7,7	24	1,85	2,00
Brudzew, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Koźminie	14	15	8	0,0	21	2,63	2,63
Jaraczewo, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Jaraczewie im. Bohaterów Armii „Poznań”	14	15	12	0,0	25	2,08	2,08
Lubasz, woj. wielkopolskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Lubasz	6	15	13	26,9	23	1,73	2,25
Damaśławek, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół Powszechnych w Damaśławku	6	15	12	16,7	25	2,08	2,50
Irządze, Poręba, Włodowice, Zawiercie, Żarki, woj. śląskie	Samorządowa Szkoła Podstawowa w Nowym Dworze Wejherowskim i Samorządowa Szkoła Podstawowa w Gniewinie, Miejska Szkoła Podstawowa Nr 11w Zawierciu	0	15	11	0,0	31	2,82	2,82
Lelkowo, woj. warmińsko-mazurskie	Zespół Szkół w Lelkowie	0	15	14	7,1	24	1,71	1,85
Aleksandrów Łódzki, Dalików, Poddębice, Uniejów, Zadzim, woj. łódzkie	Liceum Ogólnokształcące w Poddębicach	0	15	14	14,3	33	2,36	2,54
Szypliszki, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa w Kaletniku	0	15	12	0,0	24	2,00	2,00
Cedry Wielkie, Gdańsk, Pruszcz Gdański, woj. pomorskie	Zespół Kształcenia Podstawowego i Gimnazjalnego Nr 25 w Gdańsku Świbnie	0	15	12	25,0	23	1,92	2,56
Wysoka, woj. wielkopolskie	Gimnazjum im.Powstańców Wielkopolskich w Wysokiej	0	15	11	0,0	26	2,36	2,36
Sokółka, Sidra, Dąbrowa Białostocka, woj. podlaskie	Zespół Szkół Rolniczych w Różanymstoku	0	15	11	0,0	25	2,25	2,25
Wąpielsk, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Radzikach Dużych	0	15	10	0,0	25	2,50	2,50
Chełmża, woj. kujawsko-pomorskie	Gimnazjum w Pluskowęsach	17	14	14	14,3	40	2,86	3,33
Kępno, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Kierznie	17	14	10	10,0	24	2,40	2,67
Reńska Wieś, woj. opolskie	Zespół Szkół Rolniczych w Komornie	4	14	10	50,0	10	1,00	2,00
Radomyśl Wielki, woj. podkarpackie	Gimnazjum Publiczne im. Jana Pawła II w Radomyślu Wielkim	2	14	12	25,0	23	1,92	2,56
Zagórz, woj. podkarpackie	Szkoła Podstawowa w Zahutyniu (Szkolne Koło LOP)	1	14	13	30,8	26	2,00	2,89
Puck, woj. pomorskie	Publiczne Gimnazjum im. Morskiego Dywizjonu Lotnictwa w Pucku i Zespół Szkół Nr 1 - Gimnazjum w Rumii	0	14	13	15,4	29	2,23	2,64

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kwidzyn, woj. pomorskie, Górzno, woj. kujawsko-pomorskie daleko	Publiczne Gimnazjum w Górznie	0	14	12	8,3	33	2,75	3,00
Trzebielino, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa im. Por. Wł. Godlewskiego w Trzebielinie	0	14	11	18,2	24	2,18	2,67
Wilczęta, woj. warmińsko-mazurskie	Szkoła Podstawowa w Słobitach	0	14	7	14,3	12	1,71	2,00
Smętowo Graniczne, woj. pomorskie	Publiczne Gimnazjum w Smętowie Granicznym	0	14	11	9,1	25	2,27	2,50
Jarostaw, woj. podkarpackie	Szkoła Podstawowa nr 9 w Łazach Kostkowskich	0	14	11	9,1	26	2,36	2,60
Siemyśl, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół w Siemyślu	0	14	10	0,0	25	2,50	2,50
Siemiątkowo Koziebrodzkie, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa im. m. jra H. Dobrzańskiego „Hubala” w Sokolowym Kącie	0	14	9	11,1	19	2,11	2,38
Żelechlinek, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa w Żelechlinku	26	13	10	30,0	12	1,20	1,71
Wierzchlas, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa w Kraszkowicach	19	13	6	33,3	10	1,67	2,50
Chmielnik, Pierzchnica, Raków, Szydłów, woj. świętokrzyskie	Szkoła Podstawowa w Drugni	9	13	12	16,7	28	2,33	2,80
Kiszkowo, woj. wielkopolskie	Zespół Szkolno-Przedszkolny w Kiszkanie	9	13	11	18,2	21	1,91	2,33
Łubianka, woj. kujawsko-pomorskie	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum w Łubiance	4	13	9	22,2	16	1,78	2,29
Sulechów, woj. lubuskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Brodach	1	13	11	9,1	24	2,18	2,40
Gozdowo, Mochowo, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Bożewie	0	13	11	0,0	32	2,91	2,91
Subkowy, woj. pomorskie	Zespół Szkół w Subkowach Szkoła Podstawowa	0	13	13	7,7	36	2,77	3,00
Czarnocin, woj. łódzkie	Zespół Szkolno-Gimnazjalny w Czarnocinie	0	13	10	30,0	19	1,90	2,71
Kobylnica, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa w Kończewie	0	13	9	11,1	22	2,44	2,75
Będzino, Koszalin, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum Nr 3 w Koszalinie	0	13	8	0,0	18	2,25	2,25
Lwówek Śląski, woj. dolnośląskie	Gimnazjum w Lwówku Śląskim	24	12	8	25,0	9	1,13	1,50
Stupsk, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Stupsku	15	12	10	20,0	18	1,80	2,25
Paradyż, woj. łódzkie	Gimnazjum w Paradyżu	14	12	10	10,0	19	1,90	2,11
Gorzów Śląski, woj. opolskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Gorzowie Śląskim	7	12	10	20,0	16	1,55	1,94
Moryń, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół - Gimnazjum Publiczne w Moryniu	6	12	9	0,0	30	3,33	3,33
Kawęczyn, woj. łódzkie	Gimnazjum w Kawęczynie	3	12	10	30,0	18	1,80	2,57

Czarna, woj. podkarpackie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Nowej Pogorzeli	1	12	10	20,0	19	1,90	2,38
Czernichów, woj. małopolskie	Zespół Placówek Oświatowych w Rybnej	1	12	9	33,3	9	1,00	1,50
Boguty Pianki, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Białych Szczepanowicach	0	12	10	0,0	34	3,40	3,40
Łęczycza, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa w Wilczkowicach, Gimnazjum w Topoli Królewskiej	0	12	9	22,2	21	2,33	3,00
Choszczno, Drawno, Recz, woj. zachodniopomorskie	Zespół Szkół Zawodowych nr 2 w Choszczynie	0	12	11	9,1	23	2,09	2,30
Mogielnica, woj. mazowieckie	Zespół Szkół Ogólnokształcących - Publiczne Gimnazjum w Mogielnicy	0	12	12	8,3	28	2,33	2,55
Głowaczów, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Głowaczowie	0	12	12	25,0	20	1,66	2,22
Gdów, woj. małopolskie	Szkoła Podstawowa w Marszowicach	0	12	10	0,0	18	1,80	1,80
Szydłowo, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Starej Łubiance	0	12	9	11,1	23	2,56	2,88
Sterdyń, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Łazowie	0	12	9	11,1	21	2,33	2,63
Gościno, woj. zachodniopomorskie	Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Robuniu	0	12	9	11,1	20	2,22	2,50
Konarzyny, woj. pomorskie	Zespół Szkół Publicznych w Konarzynach	0	12	8	25,0	17	2,13	2,83
Żołyń, woj. podkarpackie	Zespół Szkół im.A.Mickiewicza w Żołyń	0	12	6	0,0	11	1,83	1,83
Pniewy, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Kruszewie	29	11	6	0,0	18	3,00	3,00
Mstów, woj. śląskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Mstowie	14	11	8	0,0	22	2,75	2,75
Malanów, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Malanowie	12	11	6	0,0	14	2,33	2,33
Margonin, Budzyń, Golańcz, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa im.M.Kopernika w Margoninie, Publiczne Gimnazjum w Margoninie, Szkoła Podstawowa w Lipinach	6	11	10	20,0	19	1,90	2,38
Osieck, woj. mazowieckie	Gimnazjum w Osiecku	6	11	11	36,4	6	0,55	0,86
Strzeleczy, woj. opolskie	Szkoła Podstawowa w Komornikach	5	11	6	0,0	11	1,83	1,83
Pietrowice Wielkie, woj. śląskie	Gimnazjum w Pietrowicach Wielkich	4	11	8	25,0	14	1,75	2,33
Chrzypsko Wielkie, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Chrzypsku Wielkim	3	11	11	27,3	15	1,36	1,88
Babice, woj. małopolskie	Publiczne Gimnazjum i Szkoła Podstawowa w Jankowicach	3	11	8	25,0	14	1,75	2,33
Wilków, woj. opolskie	Gimnazjum w Wilkowie	3	11	6	0,0	11	1,83	1,83
Gliwice, Pyskowice, Rudziniec, Toszek, Wielowieś, woj. śląskie	Gimnazjum nr 2 i Szkoła Podstawowa nr 5 w Pyskowicach	2	11	10	10,0	14	1,40	1,56
Janowiec, woj. lubelskie	Gimnazjum w Janowcu n/Wisłą	2	11	11	0,0	22	2,00	2,00

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Majdan Królewski, woj. podkarpackie	Publiczne Gimnazjum nr 1 w Majdanie Królewskim	1	11	10	0,0	21	2,10	2,10
Kietrz, woj. opolskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Ściborzycach Wielkich	0	11	10	0,0	23	2,30	2,30
Koźuchów, woj. lubuskie	Samorządowe Gimnazjum w Koźuchowie	0	11	7	14,3	15	2,14	2,50
Rusinów, woj. mazowieckie	Publiczne Gimnazjum w Rusinowie	0	11	11	9,1	29	2,64	2,90
Świeszyno, woj. zachodniopomorskie	Gimnazjum w Świeszynie	0	11	9	11,1	21	2,33	2,63
Oborniki Śląskie, woj. dolnośląskie	Szkoła Podstawowa nr 3 w Obornikach Śląskich	0	11	9	0,0	19	2,11	2,11
Nowa Wieś Lęborska, woj. pomorskie	Szkoła Podstawowa im.Leśników Polskich w Leśnicach	0	11	8	12,5	23	2,88	3,29
Kottlin, Jarocin, woj. wielkopolskie	Gimnazjum w Woli Książęcej, Gimnazjum w Witaszycach	8	10	8	0,0	21	2,63	2,63
Łabunie, Tarnawatka, woj. lubelskie	Gimnazjum w Łabuniach	2	10	5	0,0	12	2,40	2,40
Lubomia, woj. śląskie	Szkoła Podstawowa im. Brunona Strzałki w Lubomi	1	10	3	33,3	5	1,67	2,50
Naruszewo, woj. mazowieckie	Zespół Szkół w Nacpolsku	0	10	10	0,0	30	3,00	3,00
Jarczów, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Chodywańcach	0	10	9	11,1	20	2,22	2,50
Sokółka, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa w Boguszach	0	10	8	0,0	23	2,88	2,88
Gubin, woj. lubuskie	Publiczne Gimnazjum w Czarnowicach	0	10	8	50,0	4	0,50	1,00
Zalesie, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Wólce Dobryńskiej	0	10	7	0,0	15	2,14	2,14
Nowe Piekuty, woj. podlaskie	Szkoła Podstawowa w Jabłoni Kościelnej	0	10	7	14,3	14	2,00	2,33
Głowno, woj. łódzkie	Szkoła Podstawowa im. A. Mickiewicza w Mąkolicach	0	10	7	14,3	12	1,71	2,00
Ropczyce, Wielopole Skrzyńskie, woj. podkarpackie	Publiczne Gimnazjum w Wielopolu Skrzyńskim	0	10	6	16,7	7	1,17	1,40
Radomyśl nad Sanem, woj. podkarpackie	Zespół Szkół Publicznych w Radomyślu n/Sanem	0	10	0		0		
Janowiec Wlkp., woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Janowcu Wielkopolskim	0	10	0	0,0	0	0,00	0,00
Pilzno, woj. podkarpackie	Publiczna Szkoła Podstawowa i Publiczne Gimnazjum w Machowej	11	9	8	0,0	11	1,38	1,38
Łłowa, woj. lubuskie	Szkoła Podstawowa w Łłowie	7	9	7	14,3	16	2,29	2,67
Sobolew, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa w Kaleniu, Zespół Szkół - Publiczne Gimnazjum w Sobolewie	2	9	8	0,0	20	2,50	2,50
Brodnica, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Brodnicy	12	8	6	0,0	14	2,33	2,33
Tuchów, woj. małopolskie	Publiczne Gimnazjum nr 1 w Tuchowie	8	8	5	0,0	12	2,40	2,40
Krzepice, woj. śląskie	Szkoła Podstawowa w Krzepicach	4	8	7	14,3	13	1,86	2,17

Niwiska, woj. podkarpackie	Gimnazjum Publiczne w Niwiskach	4	8	6	0,0	22	3,67	3,67
Wapno, woj. wielkopolskie	Zespół Szkół w Wapnie	2	8	8	62,5	10	1,25	3,33
Lędziny, woj. śląskie	Szkoła Podstawowa Nr 4 w Lędzinach	0	8	7	28,6	9	1,29	1,80
Kowiesy, woj. łódzkie	Publiczne Gimnazjum w Jeruzalu	8	7	4	0,0	8	2,00	2,00
Duszniki, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa im. Wł. Broniewskiego w Dusznikach	4	7	6	16,7	10	1,67	2,00
Brzeźnica, woj. lubuskie	Publiczna Szkoła Podstawowa w Brzeźnicy	4	7	6	0,0	16	2,67	2,67
Białobrzegi, woj. mazowieckie	Szkoła Podstawowa nr 2 w Białobrzegach	11	6	4	25,0	4	1,00	1,33
Nowe Miasto nad Wartą, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa w Kłęce	7	6	3	0,0	6	2,00	2,00
Granowo, woj. wielkopolskie	Zespół Szkolno-Przedszkolny - Gimnazjum w Granowie	7	6	2	0,0	0	0,00	0,00
Szczebrzeszyn, woj. lubelskie	Gimnazjum w Szczebrzeszynie	4	6	6	16,7	11	1,83	2,20
Ozimek, woj. opolskie	Gimnazjum Nr 1 w Ozimku	17	5	2	50,0	3	1,50	3,00
Kazimierz Dolny, woj. lubelskie	Szkoła Podstawowa w Bochothnicy	6	5	3	33,3	3	1,00	1,50
Lyski, woj. śląskie	Gimnazjum w Lyskach	1	5	4	37,5	7	1,63	2,60
Jastrzębie Zdrój, woj. śląskie	Zespół Szkół Nr 3 w Jastrzębiu Zdrój	0	5	4	25,0	5	1,25	1,67
Mysłowice, woj. śląskie	I Liceum Ogólnokształcące w Mysłowicach	0	5	2	0,0	5	2,50	2,50
Murowana Goślina, woj. wielkopolskie	Szkoła Podstawowa Nr 1 im.K.Marcinkowskiego w Murowanej Goślinie	8	4	3	100,0	0	0,00	
Kroczyce, Żarki, woj. śląskie	Gimnazjum i Szkoła Podstawowa w Żarkach	7	4	4	0,0	10	2,50	2,50
Iwanowice, woj. małopolskie	Szkoła Podstawowa w Poskwitowie	22	1	0		0		
Jaworzyna Śląska, Świdnica, woj. dolnośląskie	Gimnazjum nr 1 w Jaworzynie Śląskiej	10	1	1	0,0	2	2,00	2,00

Podstawowej w Krzynowłodze Małej (woj. mazowieckie)